

Univerzita Karlova
Fakulta humanitních studií

Bakalářská práce

Prožívání bezdětnosti žen ve středním věku

Autor: Aneta Šulcová

Vedoucí práce: doc. PhDr. Bc. Iva Poláčková Šolcová, Ph.D.

Praha, 2023

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Českých Budějovicích dne 20. 6. 2023

Aneta Šulcová

Poděkování

Ráda bych poděkovala paní doc. PhDr. Ivě Poláčkové Šolcové Ph.D. za veškeré rady a možnost hlouběji nahlédnout do problematiky středního věku.

Dále bych chtěla poděkovat svým blízkým, kteří mi byli v průběhu psaní oporou.

V neposlední řadě děkuji všem participantkám, které byly ochotny sdílet svůj příběh.

Bakalářská práce je součástí projektu Psychologického ústavu AV ČR podpořeného GAČR 20-08583S.

Abstrakt

Období středního věku je ve společnosti tradičně spojováno s rodičovstvím; obzvláště u žen, jejichž ženská identita je silně spjata s mateřstvím. Střední věk pro ženu znamená konečnost potence, což pro bezdětnou ženu znamená nenaplnění normativního ideálu ženství. Ženy ve středním věku jsou tak povinny čelit definitivnosti své bezdětnosti. Ačkoli jsou bezdětné ženy ve středním věku co do počtu stále větší skupinou, nedostává se jí v literatuře pozornosti. Tato práce se zabývá tím, jak bezdětné ženy ve středním věku prožívají svou bezdětnost. Byly analyzovány polostrukturované rozhovory s pěti ženami, přičemž rozhovory nebyly zaměřeny na výzkum bezdětnosti, ale na životní příběh žen, ve kterém se téma bezdětnosti pro ně projevilo jako významné. Vzhledem ke snaze porozumět individuální zkušenosti každé z participantek byl výzkum veden kvalitativně a data byla analyzována pomocí interpretativní fenomenologické analýzy (IPA). V teoretické části jsou shrnuty dosavadní poznatky o bezdětnosti žen ve středním věku. V praktické části jsou předkládána témata, která se v rozhovorech projevila jako významná, a pomocí konkrétních úseků z rozhovorů je předkládána jejich relevance. Ukazuje se, že bezdětnost není pro ženy pouze negativní zkušeností.

Klíčová slova: Střední věk, Bezdětnost, Ženy, Osobní pohoda, IPA, Kvalitativní

Abstract

The middle-age is traditionally associated with parenthood in society; especially for women, whose feminine identity is strongly linked to motherhood. For a women, middle age signifies the finality of potency, which for a childless woman means the unfulfillment of the normative ideal of womanhood. Middle-aged women are thus obliged to face the finality of their childlessness. Although middle-aged childless women are a group with increasing numbers, they have not received much attention in the literature. This work explores how childless middle-aged women experience their childlessness. Semi-structured interviews with five women were analysed, and the interviews were not focused on childlessness research, but on the women's life story in which the topic of childlessness emerged as significant. Given the effort to understand each participant's individual experience, the research was conducted qualitatively and the data were analysed using Interpretative Phenomenological Analysis (IPA). The theoretical section summarises the existing knowledge on childlessness amongst middle-aged women. In the practical part, themes that emerged as significant in the interviews are presented and their relevance is presented using specific sections from the interviews. It is shown that childlessness is not only a negative experience for women.

Key words: Middle age, Childless, Childfree, Women, Well-being, IPA, Qualitative

Obsah

I.	Úvod	7
II.	Teoretická část	8
1	Střední věk a mateřská role	8
1.1	Střední věk a bezdětnost	9
1.2	Pohled společnosti na bezdětnost	10
1.3	Důvody k bezdětnosti	11
2	Dopad bezdětnosti na ženy	13
2.1	Rodičovství jako záruka spokojeného života?	14
2.1.1	Eriksonův pojem generativity a bezdětnost	16
2.2	Dopad na sociální vazby	17
3	Specifika bezdětnosti jako dobrovolné nebo nedobrovolné	19
3.1	Nedobrovolná bezdětnost	20
3.1.1	Neplodnost	22
3.2	Dobrovolná bezdětnost	24
3.3	Problémy s rozdělením dobrovolné a nedobrovolné bezdětnosti	26
III.	Empirická část	29
4	Výzkumný problém	29
5	Výzkumné otázky	29
6	Výzkumný soubor	30
6.1	Výzkumná strategie a sběr dat	30
6.2	Analýza dat	31
6.2.1	Reflexe výzkumníkovy zkušenosti s tématem výzkumu	33
7	Výsledky	34
7.3	Výzkumné otázky	34
7.3.1	Jak a zda ženy ve středním věku prožívají svou bezdětnost?	34
7.3.2	Jakou roli hraje bezdětnost žen v jejich prožívání středního věku?	40

7.3.3	Jak bezdětné ženy ve středním věku vnímají očekávání, která vůči nim má společnost?	43
7.3.4	Jaké jsou subjektivní důvody a příčiny bezdětnosti žen ve středním věku?	45
7.4	Tematická analýza	49
7.4.1	Bezdětné ženy jako „kariéristky“	49
7.4.2	Význam nalezení vhodného partnera	50
7.4.3	Tváří v tvář bezdětné budoucnosti	53
7.4.3.1	Bezdětnost ve středním věku jako definitivum?	56
7.4.4	Smysl života očima bezdětných	59
IV.	Diskuze a závěr	62
8	Limity výzkumu	66
V.	Zdroje	68
9	Seznam příloh	73
9.1	Informovaný souhlas	73
9.2	Strukturovaná podoba rozhovoru	75

I. Úvod

Téma bezdětnosti žen ve středním věku je ve výzkumné psychologii v ústraní. To by mohlo souviset s tím, že samotné vývojové období středního věku bylo dlouho mimo zájem odborné obce, stejně tak s tím, že pohled na bezdětnost žen ve středním věku se dynamicky mění společně s větší individualizací společnosti, vzhledem ke které je bezdětnost brána za osobní zodpovědnost jedince (Peterson, 2015), a tím se mění i vědecký náhled na ni. Bezdětnost žen ve středním věku dostává větší prostor v demografických výzkumech, ve kterých se prokazuje, že jde o stále častější se vyskytující fenomén (Rowland, 2007). Dá se proto předpokládat, že se s tímto námětem budeme v budoucnu setkávat stále více.

Psychologické studie ohledně bezdětnosti žen ve středním věku se rozvinuly od 90. let minulého století, přičemž se zabývaly hlavně rozdíly mezi matkami a bezdětnými ženami (např. Koropeckýj-Cox, 2002; Letherby, 2002; Bures et al., 2009; Graham, 2015), či rozdíly mezi dobrovolně a nedobrovolně bezdětnými ženami (např. Wager, 2000; Jeffries & Konnert, 2002; Kelly, 2010). Na bezdětnost jako hlubokou a komplexní zkušenost žen doposud neexistuje mnoho výzkumů, vznikají až v posledních několika letech (např. Fieldsend & Smith, 2020; Chauhan et al., 2021).

Tato bakalářská práce je součástí projektu Krize, prožívání a růst ve středním věku, (GAČR 20-08583S) psychologického ústavu AV ČR. V rámci projektu byly vedeny polostrukturované rozhovory, ve kterých participanti popisovaly svůj příběh středního věku. U pěti participantek se v jejich vyprávění projevilo téma bezdětnosti jako významné a hodné bližšího zkoumání. Pro pochopení individuální zkušeností žen je ve výzkumu využita interpretativní fenomenologická analýza ve spojení s tematickou analýzou. Cílem práce je ukázat, jak tyto ženy chápou, vnímají a interpretují svou zkušenost s bezdětností.

V první části této bakalářské práce čtenáře představím s vědeckým ukotvením tématu bezdětnosti žen ve středním věku. V druhé, empirické části práce blíže vysvětluji zaměření a problematiku analýzy. Nakonec své poznatky shrnuji v diskuzi v souvislosti se současnými vědeckými znalostmi.

II. Teoretická část

1 Střední věk a mateřská role

Období středního věku, jak naznačuje sám název, je vývojové stádium týkající se poloviny života jedince. To, jak je věkové rozmezí středního věku skutečně vnímáno jedinci, se však liší. Ve výzkumech se obecně pracuje s rozmezím 40-60 let věku s tím, že tyto hranice nelze jasně vytyčit, přičemž se uvádí, že na obou koncích může být hranice vnímání středního věku posunuta ještě o 10 let (Lachman et al., 1994). Chronologický věk nemusí být nejlepším kritériem pro vymezení střední dospělosti. Střední dospělost se vymezuje např. jako období zvýšené finanční zodpovědnosti za své děti i rodiče, pokles fyzické odolnosti a zdraví, pojí se s citovou ztrátou, jelikož děti „opouští hnízdo“ a přichází smrt rodičů. Lidé ve středním věku jsou proto „další na řadě“ a čelí vlastní smrtelnosti. Oproti tomu je to i doba osobní svobody, často se jedinci ocitají na vrcholu své kariéry a žijí ve stabilním manželském životem (Freund & Ritter, 2009).

Podle obecného konsenzu se v průběhu lidského vývoje spokojenost jedince pohybuje ve tvaru písmene U – čili ve středu života je na nejnižším bodě. Tento tradiční názor vyvrací novější výzkumy (Freund & Ritter, 2009; Arnett, 2018), které ukázaly, že střední věk je pro většinu lidí obdobím spokojenosti. Podle studie Arnetta (2018) je střední věk obdobím života, které je zároveň jak dobou zábavy, svobody a zaměřením sám na sebe, tak i obdobím stresu, úzkosti a deprese, můžeme proto mluvit o období „šťastné vystresovanosti“. Snaha určit, zda je střední věk pozitivním nebo negativním vývojovým stadiem, je značně zavádějící a zjednodušující.

Období středního věku se často pojí s rodičovstvím. Vidíme to třeba u používaného konceptu „sendvičové generace“, podle kterého se ženy i muži ve středním věku, potýkají se společenským tlakem a odpovědností jak za starší členy rodiny, nejčastěji rodiči, tak i vůči mladším členům rodiny, typicky vůči svým potomkům (Riley & Bowen, 2005). Tradičně byly ženy vychovávány k tomu, aby našly životního partnera, s ním se vdaly a počaly potomky. Mateřství bylo často hlavní náplní života žen, zůstávaly proto doma, aby se mohly naplno věnovat výchově dětí a vedení domácnosti. Mateřské chování je bráno za zcela vrozené a spontánní a je silně spojováno s identitou ženy (Matějček, 1994). Už raný vývojový psycholog Erik Erikson (1963) považoval rodičovství za znak osobní zralosti a příležitosti ke *generativitě* (viz kapitola 2.1.1).

1.1 Střední věk a bezdětnost

V demografickém rámci mohou být jako bezdětní bráni ti, kteří nikdy nepočali „biologického potomka“. Ve výzkumech jsou za bezdětné proto označováni i lidé s nevlastními nebo pěstounskými dětmi. Tyto definice však často neodpovídají tomu, jak lidé bezdětnost skutečně vnímají. Bezdětnost je často stavem, který se upevňuje postupně, když mládí ustupuje střednímu věku. Starší lidé mohou být bezdětní v tom smyslu, že přežili své děti, což je definice, která v současné době není příliš uznávaná (Allen & Wiles, 2013). Pro jednotlivce může pojem bezdětný nést mnoho významů, včetně toho, jak se subjektivně mění v průběhu života.

Podle Rowlanda (2007) můžeme u bezdětnosti pozorovat historický vývoj, kdy bezdětnost roste společně s odkládáním manželství a rozšířením antikoncepce u žen narozených po roce 1945. V 60. letech minulého století došlo k nárůstu případů nemanželského soužití, což umožňuje větší osobní svobodu a zvyšuje motivaci pro bezdětnost. Pozdější věk při svatbě přináší větší pravděpodobnost nízké plodnosti a silnější neochotu mít děti. V období pozdní plodnosti (zhruba ve věku 36-44 let), ženy dosahují krizového bodu, pokud jde o naplnění *ideálu vyvážené matky* (tedy schopnosti skloubit kariéru s tím být matkou), protože vědomí jejich svobody bez dětí spolu s klesající plodností zpochybňují realizovatelnost tohoto ideálu (Wilkinson & Rouse, 2022). Nástup středního věku se pro ženy spojuje s poslední možností biologicky počít dítě. Ačkoli některé z žen ve věku 36-44 let se ještě zcela nevzdaly naděje na mateřství, jde už spíše o otázku štěstí či náhody, než o aktivní plánování (Wilkinson & Rouse, 2022).

Pokud žena nepočne potomka do 45 let, mluvíme u ní o *definitivní bezdětnosti*, tedy nemožnosti v budoucnu biologicky počít dítě (OECD, 2018). Plodnost ženy vrcholí v jejích 20 letech, ale s věkem prudce klesá. Zatímco ženy ve 20 letech mají 50% šanci počít každý měsíc, po dovršení 40 let je šance jen asi 2% každý měsíc (Schmidt et al., 2011). Zatímco rozdíly v plodnosti mezi věkovými skupinami 38-39 let a 40-41 let nebyly významné, u žen ve věku ≥ 42 let došlo k výraznému snížení pravděpodobnosti vyřešení neplodnosti (Righarts et al., 2017). Nástup středního věku je spojován s ukončením schopnosti ženské reprodukce, což je deklarováno menopauzou, neboli klimakteriem. Ženy jsou tak i svým biologickým tělem nuceny učinit finální rozhodnutí o tom, zda se stanou matkou.

Definitivní bezdětnost se týká stále většího počtu žen; až pětina žen nad 45 let zůstává bezdětná, navíc se stále více žen stává matkami v pozdějším věku (Chauhan et al., 2021). Ačkoli většina žen v jakémkoli věku chce někdy v průběhu svého života počít potomka,

pravda je taková, že s rostoucím věkem ženy je stále nižší šance na početí. Ještě ve věku 39 let chce většina bezdětných žen vlastní děti, ale jen 7 % z nich se to podaří (Craig et al., 2014). Bezdětnost není tedy pouze momentální stav, ale pohled na ní se mění v průběhu života. Rozhodnutí, jestli chce žena děti obvykle nezůstává totožné napříč věkem (Rybińska & Morgan, 2018). Stejně tak se mění pohled na finální bezdětnost a zpětně hodnoceno vyvolává v průběhu času měnící se pocity smutku i úlevy (Allen & Wiles, 2013).

Na ženu je vyvíjen tlak jak vnitřní, kdy pociťuje strach z tikání svých biologických hodin a konce reprodukčního života, tak i vnější, kdy je vystavena tlaku splnit společenské normy. Mít dítě je bráno jako racionální, aktivní volba, proto je předpokladem, že žena za toto rozhodnutí nese odpovědnost (Petersen et al., 2016). To, že roste bezdětnost, se projevuje i ve změně způsobu formování rodin, což se projevuje v důsledcích jak na úrovni jednotlivce, tak v konečném důsledku v celé společnosti (Rybińska & Morgan, 2018). Na individuální úrovni bezdětnost mění podobu a délku životního období, kterou žena tráví bez dětí, což otevírá možnost pro zkoumání nerodinných sociálních rolí, např. prostřednictvím kariéry nebo volnočasových aktivit, což se promítá do větší individualizace (Cosser & Giddens, 1992).

1.2 Pohled společnosti na bezdětnost

Moderní společnost podporuje ženy v tom, aby se nezaměřovaly jen na roli matky. Společenský tlak na ženy ve středním věku se stupňuje, neboť přibývají nové role, které tyto ženy musí zastávat (McFadden & Rawson Swan, 2012). Dnes roste škála ženských rolí a z toho důvodu role mateřství ztrácí své výsadní postavení, mít dítě se stává svobodnou volbou. Vdát se a mít dítě je společensky považováno za důležité milníky dospělosti, ale stále více se tyto milníky stávají součástí strategického plánování života. Avšak je stále třeba mít na paměti, že i v dnešní společnosti je rodičovství stále jednou ze základních komponent identity jedince a společnost jej vnímá jako sociální normu (Hašková, 2009).

Mladší generace už nevnímají rodičovství jako samozřejmost, je to vnímáno jako individuální rozhodnutí. Rodičovství je sice stále více vnímáno jako volitelné, nicméně se středním věkem a koncem reprodukční kariéry se bezdětnost stává pevnou, ne již nadále volitelnou charakteristikou ženy (Rybińska & Morgan, 2018). Mateřství je stále považováno za primární roli ženy a ženy, které nejsou matkami (ať už dobrovolně nebo nedobrovolně), jsou často stereotypně považovány za zoufalé a sobecké (Letherby, 2002). Ženy, které nejsou

matkami, tak podléhají dominantnímu diskurzu mateřství a jsou "jiné" než tato přijímaná/očekávaná ženská norma.

Dle Letherbyové (2002) je zdrojem těchto stereotypů je víra, že mateřství je primární rolí žen. Pokud je mateřství považováno za přirozené a ženské, je bezdětnost jakožto antonymum nepřirozené a neženské. Vlastnosti bezdětných žen, které mohou nabýt větší pocit nezávislosti, autonomie a svobody, jsou brány jako naprosto neženské, s čímž se pojí i ve společnosti zakořeněný stereotyp sobectví spojovaný s těmito ženami (který je opět v protikladu k matkám přisvojované vlastnostem jako je péče o druhé). Lidová moudrost říká, že rodičovství je základem smysluplného a naplněného života a že život bezdětných lidí je prázdnější, méně uspokojivý a ve stáří osamělejší než život rodičů. Více dospělých má vůči bezdětnosti negativní nebo neutrální postoj než pozitivní (Koropeckýj-Cox & Pendell, 2007). Zatímco společností může být bezdětnost nahlížena negativně, samotní bezdětní jedinci ve středním věku ji považují za aktivní volbu a příjemný způsob života; jako problematickou vnímají normu rodičovství, nikoliv svůj bezdětný status (Allen & Wiles, 2013). Kromě těchto stereotypů se u bezdětných žen předpokládá, že nemají rády děti, ale ve výzkumu Kellyové (2010) samy bezdětné ženy uvádějí, že si užívají vztah s dětmi jiných lidí.

1.3 Důvody k bezdětnosti

Samozřejmě ne všechny finálně bezdětné ženy jsou bezdětné záměrně. Pokud se ženy o dítě nikdy nepokusily, je nejčastějším důvodem bezdětnosti nenalezení vhodného partnera. (Chauhan et al., 2021). Pro ženy, které byly v otázce pořízení dětí v průběhu života ambivalentní, bylo rozhodujícím faktorem to, že nenašly vhodného partnera ve vhodném životním období (Kelly, 2010). Podle výzkumu Martina (2021) jsou tři nejčastější vnější faktory, které ovlivňují rozhodování, zda mít děti: finanční stav (stabilita výdělku, úspory, stabilní bytová situace), struktura zaměstnání (kolik času a energie práce obnáší, zda jsou k dispozici zaměstnanecké benefity pro rodiče) a role vztahů (přítomnost životního partnera, rodinné zázemí). Obecně platí, že situační faktory ovlivňují záměry lidí, ale ne jejich touhy po dětech (Gray et al., 2013). Touhami rozumíme to, co jednotlivec sám chce, oproti tomu záměry zahrnují různé situační faktory.

Motivace žen k bezdětnosti jsou jiné než u mužů, ženy častěji uvádějí nemožnost vytvořit soulad mezi mateřstvím a kariérou nebo nedostatkem „mateřského instinktu“, muži

spíše zůstávají bezdětní z finančních důvodů (Park, 2005). Mít dítě znamená obětovat možné příležitosti, kterých se žena s dětmi vzdává. Tyto oběti spíše nechtějí učinit ženy s vyšším socioekonomickým statusem, protože je u nich oproti mužům pravděpodobnější, že se po narození dětí vzdají působení v zaměstnání (Kelly, 2010). Ženy, zejména ty s vyšší úrovní vzdělání, tak uvádí pozitivnější postoje k bezdětnosti než muži (Koropeckyj-Cox & Pendell, 2007).

Z pohledu evoluční psychologie se v posledních letech tvoří teorie, která naznačuje, že inteligentnější jedinci mohou s větší pravděpodobností preferovat vlastní bezdětnost. Podle Kanazawa (2014) s vyšší inteligencí roste i pravděpodobnost finální bezdětnosti. Jako hlavní evoluční vysvětlení poklesu plodnosti v průmyslových společnostech uvádí teorii kompromisu – čím méně dětí žena má, tím více může do každého investovat. Průmyslové společnosti vyžadují, aby rodiče investovali značné prostředky do každého dítěte, jsou tak nuceni mít méně dětí, a proto plodnost klesá.

Zejména ve vyspělých zemích si ženy uvědomují možnost volby a mohou počkat s úvahou o plození dítěte až do pozdějšího věku (Ruegamer & Dziengel, 2021). K odkládání mateřství přispívají sociálně-strukturální podmínky, jako ekonomické či vztahové problémy a pracovní nestabilita. S tím, jak je mateřství odkládáno, výrazně stoupá počet žen, které dítě mít nikdy nebudou, přestože by chtěly. (Palonciová et al., 2021). Trend odkládání mateřství souvisí s tím, že ženy chtějí být na dítě co nejlépe připraveny. Ženy odkládají rodičovství, aby ušetřily peníze, našly si vhodného partnera a získaly práci „vhodnou pro rodinu“; tato strategie však nemusí být vždy účinná (Martin, 2021). Klesající porodnost je částečně odrazem trendu odkládání porodů (Chauhan et al., 2021). Odkládání porodu navíc zvyšuje pravděpodobnost neplodnosti. Ženy mohou čekat příliš dlouho vzhledem k vlastním biologickým hodinám.

Tím, že se odkládá těhotenství, zažívají ženy bez dětí větší část života a získávají takové zkušenosti, které mohou změnit identitu a preference člověka. Čas strávený v rolích, které se nepojí s mateřství, může měnit postoje k tradičním genderovým rolím a tím pojmím se rolí matky (Rybińska & Morgan, 2018). Specificky pro ženy je dalším důvodem odkládání porodů také větší přístup k antikoncepci, zvýšené úsilí žen o vzdělání a zapojení do pracovní síly, změny v rodinných hodnotách, či genderová rovnost (Martin, 2021). Ženám je tak poskytnuta více vnímaná kontrola nad plodností, což možná přispívá k přesvědčení, že mohou bezpečně odložit porod, dokud nebudou připraveny stát se matkami (Daniluk et al., 2012).

Odkládání porodu může mít za následek potíže s početím v důsledku poklesu plodnosti. Léčba neplodnosti je obecně vnímáno jako řešení neplodnosti, a to i přes nedostatek zaručeného úspěchu. (Chauhan et al., 2021) Páry se spoléhají na to, že moderní medicína bude mít řešení, pokud by se později v životě setkaly s problémy s plodností (Cosineau & Domar, 2007). Přestože je asistovaná reprodukce považována za stabilní možnost, ukazuje se, že o ní ženy nemají dostatečně informací a vkládají do ní tak často neúměrné naděje (Daniluk et al., 2012). Ne všechny ženy však k léčbě přistoupí, a to zejména kvůli finanční náročnosti léčby a psychologickým důsledkům s tím spojených. Emocionální důvody jsou také nejčastějším vysvětlením ukončení léčby neplodnosti, jelikož sama léčba neplodnosti může způsobit větší stres než samotná neplodnost. (Chauhan et al., 2021)

2 Dopad bezdětnosti na ženy

Dle Nešporové a Hamplové (2014) ve státech EU zůstává předpokladem, že bezdětnost negativně ovlivňuje osobní pohodu, tedy stav, který je odrazem hodnocení vlastního života jedince, a že rodiče žijí spokojenější život. Společnost dle nich podléhá tzv. *rodičovskému paradoxu*, kdy většina lidí věří, že děti jsou klíčem k šťastnému a naplněnému životu. Lidé proto zřejmě mohou chtít mít děti v domněnce, že se vyhýbají nešťastnému životu bezdětných (Connidis & McMullin, 1994). Jistě je pravdou, že bezdětnost může mít negativní i pozitivní dopady na jedince a vnímání těchto dopadů se v průběhu života mění (Graham, 2015). Ovšem obavy z nárůstu počtu bezdětných starších lidí a s tím spojených negativních dopadů na jejich psychickou pohodu se v současnosti ukazují jako příliš zjednodušující. Bezdětnost totiž přináší i mnoho výhod, jako je větší svoboda, méně stresu a povinností, či větší finanční nezávislost a ve výzkumu se ukazuje, že rodičovství samo o sobě není zárukou zvýšené osobní pohody (Hansen et al., 2009).

Ačkoli jsou s ohledem na bezdětnost popisovány pozitivní dopady na psychiku ženy, je třeba se pro celkové pochopení prožité zkušenosti žen zaměřit i na negativní dopady. Dle Grahamové (2015) se ženy v období, kdy nemají potomka a blíží se konec jejich reprodukčního života (34-44 let), ocitají více pod tlakem mít děti. Toto období proto může být obdobím horší psychické pohody i fyzického zdraví, navíc jsou ženy omezeny ve svých rolích a zažívají horší fungování ve společnosti (Graham, 2015). Tento tlak může být jak

vnitřní (ten, který klade sama na sebe) a vnější (ten, který na ni ukládá okolí) (Fieldsend & Smith, 2020).

Vyrovnat se s tlaky, kterým žena kvůli své bezdětnosti čelí, je dlouhotrvající proces. Starší bezdětné ženy uvádí, že to na ně mělo větší dopad, když byly mladší (Ruegemer & Dziengel, 2021). S přibývajícím věkem se žena i její nejbližší okolí obvykle smiřuje s bezdětností a kolem 50 let věku není u těchto žen zjištěna horší psychická pohoda oproti matkám (Koropeckyj-Cox et al., 2007). Při pohledu do minulosti ženy ve středním věku obvykle neprojevují lítost nad tím, že neměly děti (Wenger et al., 2007). Stejně tak se nezdá, že by bezdětnost ve středním věku měla škodlivější důsledky u osob bez partnerského vztahu nebo u příslušníků nižších socioekonomických vrstev. (Hansen et al., 2009). Nikdy neprovdané bezdětné ženy dokonce projevují vysokou míru sociální aktivity (Wenger et al., 2007). Ukazuje se, že ve středním věku nemají bezdětní oproti rodičům s biologickými dětmi nijak sníženou ani zvýšenou míru deprese (Bures et al., 2009). Rodičovství nefunguje ani jako záruka pro lepší fyzický stav ve stáří, kdy podle výzkumu Grahamové (2015) vykazovaly bezdětné ženy starší 65 let lepší výsledky v měření fyzických složek oproti matkám.

Proti těmto výzkumům ukazující, že bezdětnost ve výsledku nemá výrazný vliv na spokojenost žen, stojí výzkum Nešporové a Hamplové (2014), kde po zkoumání dat z 27 států EU bylo zjištěno, že matky starší 45 let jsou oproti bezdětných ženám v témže věku spokojenější se svým životem. Tento rozdíl není však tak významný jako u žen ve věkové kategorii 32-44 let; souhlasí tedy s tezí, že časem se ženy s bezdětností vyrovnávají a snižuje se dopad na jejich psychickou pohodu.

2.1 Rodičovství jako záruka spokojeného života?

Je pravdou, že jako zdroj štěstí ve středním věku je na vrcholu seznamu udáván vztah s vlastními dětmi (Arnett, 2018). To nemusí znamenat, že bezdětní žijí prázdnější život než rodiče. Od 90. let je zpochybňován předpoklad, že děti jsou vždy zdrojem štěstí. Ukazuje se, že významný vliv na osobní pohodu nemá samotný fakt rodičovství, ale důležitá je kvalita vztahů (Connidis & McMullin, 1993). Stresující nebo vzdálené vztahy s dětmi tak mohou mít na osobní pohodu výrazně negativní dopad. Dle výzkumu Koropeckyj-Coxové (1998) má významnější podíl na osobní pohodu partnerský život, než skutečnost, zda má člověk biologického potomka. Podle výsledků onoho výzkumu jsou rozvedené ženy výrazně

osamělejší a mají více sklony k depresím než ženy vdané, nehledě na to, zda mají či nemají děti. Vidíme, že "ztráta role" (např. ovdovění) může mít škodlivější emocionální důsledky než "zablokování role" (např. neplodnost, která znemožňuje ženám počít potomka) (Hansen et al., 2009).

Problémem je, že většina studií se zaměřovala pouze na úzké vymezení psychické pohody, zkoumala tak poměrně málo aspektů (např. pouze depresi, osamělost) a unikala tak komplexnost psychologických dopadů na bezdětné ženy. Studie (Hansen et al., 2009) zahrnuje kognitivní (tj. spokojenost se životem a sám se sebou) i afektivní (tj. pozitivní a negativní vlivy, deprese, osamělost) složku osobní pohody. Při tomto rozdělení se ukazuje že rodičovský status má vliv na kognitivní pohodu žen, neboť bezdětné ženy uvádějí významně nižší životní spokojenost a sebeúctu než matky s dětmi v domácnosti i matky s „prázdným hnízdem“. V daném výzkumu se ukazuje, že mateřství zlepšuje kognitivní osobní pohodu navzdory okolnostem, kdy se výchova dítěte stává vysoce náročnou a omezující (jako např. u matek samoživitelek). Afektivní složky osobní pohody však nejsou ovlivněny bezdětností. Tím se ukazuje, že kognitivní hodnocení životní spokojenosti žen je důrazně odděleno od emocionálně náročných situací. Oproti tomu výzkum Grahamové (2015) ukazuje, že nikdy nevdané, bezdětné ženy zažívají vyšší psychickou pohodu ve srovnání s osamělými matkami, vzhledem k tomu, jaké problémy se pojí s výchovou dítěte jako osamělý rodič. Ovšem bezdětné ženy, které jsou rozvedené, odloučené, ovdovělé nebo ve vztahu, uvádí horší psychickou pohodu i horší fyzické zdraví, než osamělé matky. Důležitá v osobní pohodě tedy není bezdětnost sama o sobě. Rozdílné výsledky ve výzkumech můžeme interpretovat ať rozdílným pojetím pojmu *osobní pohody* (*psychological well-being*), tak i důležitou rolí kultury. To dobře vidíme na jihokorejském výzkumu (Ha & Park, 2022), kdy je naměřená životní spokojenost bezdětných párů středního věku nižší než průměrná životní spokojenost rodičů ve středním věku. Propisují se do toho kulturní vlivy, zejména skutečnost, že v Jižní Koreji jsou rodiče ve středním a starším věku na dětech existenciálně závislí. Výzkumy v západní společnosti naopak ukazují, že mezi bezdětnými a rodiči ve středním věku není v ohledu životní spokojenosti signifikantní rozdíl. Mateřský status nemá vliv na afektivní pohodu, nemá vliv např. na depresi a úzkost, což potvrzují i předešlé výzkumy.

I uvnitř skupiny matek či skupiny bezdětných jsou významné rozdíly v tom, jak jednotlivci hodnotí svůj život. Není rodičovství jako rodičovství, je nutné si uvědomit, že skupiny jsou velmi odlišné populace. Důležitý je totiž ne mít dítě, ale to, jaký vztah matka s dítětem má (Koropeckyj-Cox, 2002). Můžeme pozorovat, že pokud jsou děti závislé na

rodičích a tím se stávají zátěží, tak ve srovnání s jejich rodiči mají bezdětní lidé vyšší úroveň psychické pohody (Hansen et al., 2009). Pokud rodič ztratí své dítě (ať už biologické nebo sociální), je jeho úroveň depresivních příznaků významně vyšší než u ostatních skupin rodičovského statusu (Bures et al., 2009). Nemůžeme proto konstatovat, že bezdětní jsou na tom z hlediska spokojenosti hůře, než rodiče. V souladu s předchozími výzkumy neexistují žádné významné rozdíly mezi matkami a bezdětnými ženami v osobní pohodě; záleží na příliš mnoha proměnných. Bezdětnost není stejnou zkušeností pro všechny jedince a může být dokonce příčinou zvýšené osobní pohody. (Umberson et al., 2010)

2.1.1 Eriksonův pojem generativity a bezdětnost

Generativita je pojem užívaný psychologii, který by mohl vysvětlit, proč by rodičovství mělo mít pozitivní efekt na psychickou pohodu rodičů (Nešporová & Hamplová, 2014). Pojem *generativita* ve spojení s rodičovstvím je představen v díle Erika Eriksona (1963), který popsal osm fází psychosociálního vývoje jedince, tzv. *osm věků člověka*. Tyto vývojové fáze jsou zasazeny od dětství po pozdní dospělost. Erikson věří, že lidé se vyvíjejí konfrontací a zvládnutím psychosociální krize jedinečné pro každou fázi. Tuto krizi či konflikt jedinec musí vyřešit, aby mohl postoupit do další fáze vývoje. Pokud se krize nepodaří vyřešit, je narušen i další vývoj.

Období středního věku je zasazeno do sedmé z těchto osmi etap. Dochází ke konfliktu mezi generativitou a stagnací. Generativita je klíčovým aspektem střední dospělosti, přestože se může vyvíjet dříve v životě. Tímto termínem jsou označovány aktivity pojící se s takovou péčí o druhé, která přispívá k životu dalších generací. Dospělí ve středním věku mají obecně silnější touhu a schopnost překročit své vlastní potřeby a zaměřit se na poskytování a uspokojování potřeb druhých. Dle výzkumů se dosažená generativita pojí s vyšší psychickou pohodou (Rothrauff & Cooney, 2008). Nejčastěji je naplňována pomocí rodičovství. Kvůli tomu ženy, které dosáhnou středního věku a zůstávají bezdětné, mohou být pojímány tak, že mají větší potíže s dosažením Eriksonova vývojového stádia.

Erikson (1978) však poznamenává, že rodičovství je jen jedna z mnoha možných cest k dosažení generativity. Lze ji realizovat i jinak, například prostřednictvím charitativní činnosti, mentoringem, výukou, občanskou angažovaností, zkrátka činnostmi zvyšující blaho širší komunity. Ačkoli je rodičovství považováno za hlavní pohon pozitivních vývojových změn v dospělosti, zdá se, že je pouze jednou z cest k dosažení psychické pohody. Mezi bezdětnými a rodiči nejsou proto významné rozdíly ve vztahu mezi

generativitou a psychickou pohodou (Rothrauff & Cooney, 2008), avšak u jednotlivých bezdětných žen může docházet k negativnímu dopadu bezdětnosti na rozvoj jejich vlastní generativity (Fieldsend & Smith, 2020). K bezdětnosti totiž ženy dochází mnoha rozličnými způsoby a proto nelze jasně definovat jednotný způsob, jak na ni ženy budou reagovat.

2.2 Dopad na sociální vazby

Ženy s příchodem středního věku pociťuje své tzv. „*biologické hodiny*“ a kolem 44 let života ztrácí šanci stát se matkou. Aby tento diskurz naplnily, mohou se ženy starší 44 let pokusit mít dítě navzdory riziku potenciální újmy sobě nebo dítěti (Moore et al., 2016). Vrcholné reprodukční roky je pro ženy náročným obdobím z pohledu fyzického zdraví i psychické pohody. Bezdětné ve věku 34-44 mají horší výsledky v měření psychickým i fyzických složek, kromě toho zažívají omezení rolí ve společnosti a horší sociální fungování (Graham, 2015). Toto se s věkem posouvá a neexistuje důkaz, že starší, nikdy neprovdané bezdětné ženy jsou v horším fyzickém nebo emocionálním stavu než matky (Cwikel et al., 2006). Kromě zhoršení psychického a fyzického stavu ženy ve středním věku zažívají vyloučení ze společnosti jak v oblasti sociální, tak i v oblasti ekonomiky, např. v zaměstnání, kdy jim může být znemožněno povýšení v kariéře, protože zaměstnavatelé předpokládají, že tyto ženy budou chtít mít děti (Turnbull et al., 2016).

Bezdětnost není jen neschopnost vytvořit vlastní biologickou rodinu. Má dva hlavní negativní výsledky v sociální oblasti: Zaprvé jinakost v komunitě, kdy se bezdětné ženy cítí jako odlišné od zbytku a ocitají se v pozici outsidera, a zadruhé zhoršení vztahu nebo dokonce ztrátu přátelství s rodičkami, kdy bezdětné ženy cítí, že mezi nimi vzniká společenská propast (Brooks, 2019). Mít děti se stává víc než jen potřebou vytvořit rodinu; stává se i společenskou potřebou, protože bezdětnost působí jako sociální bariéra. Bezdětné ženy jsou neschopny budovat komunitu a účastnit se rozhovorů s jinými ženami-matkami (Loftus & Andriot, 2012).

Bezdětné ženy mohou být vystaveny společenskému tlaku za neschopnost naplňovat roli genderu způsobem, jak byly ženy učeny od dětství (Loftus & Andriot, 2012). Vnější tlaky, jako jsou negativní postoje ostatních, mohou mít dopad na pocit vlastní identity (Koropecj-Cox & Pendell, 2007). Být v roli matky je jen jedním ze způsobů, jak ženy naplňují svou genderovou roli, ovšem může jít o zásadní způsob. Neschopnost naplnit ženskost tímto způsobem a nenaplnění genderových očekávání má významný dopad na to,

jak tyto ženy vnímají samy sebe jako jednotlivce, jako skutečné ženy (Loftus & Andriot, 2012). S koncem reprodukční kariéry se ženy cítí posuzovány jako neúplné, nenaplněné, defektní a neúspěšné (Turnbull et al., 2016). Ovšem v pokročilém středním věku a s příchodem stáří ženy uvádí, že jejich ženská identita a sebevědomí nebyly dlouhodobě negativně ovlivněny stigmatem a předsudky ze strany rodiny, přátel nebo společnosti (Ruegamer & Dziengel, 2021).

U sociální podpory ohledně bezdětnosti pozorujeme vývoj ve tvaru písmene U, kdy pozorujeme pokles ve střední dospělosti, který přechází zpět do významného nárůstu ve stáří (Klaus & Schnettler, 2016). Většina mladých dospělých má v úmyslu stát se rodiči a společnost to od nich očekává. Pokud se tak nestane a nepočnou dítě, jsou ženy vystaveny veřejným dotazům ve společnosti o osobních důvodech, proč nemají děti. Často jsou tlačeny do toho ospravedlnit, hájit, nebo dokonce tajit, že jsou bezdětné (Turnbull et al., 2016). Ze strany přátel je tlak, aby „přehodnotily“ své rozhodnutí, a ženy jsou přesvědčovány, že mají ty správné predispozice pro to, aby se staly matkou (Ruegamer & Dziengel, 2021). Pokud je žena ve svém rozhodnutí pevná, je často podrobena narážkám, které pro ni mohou působit jako osobní útok (Kelly, 2010). Tlak na to, aby si své rozhodnutí promyslely, je náročný pro ženy, které o bezdětnosti nepochybují. Jelikož jsou si svým rozhodnutím jisté, tak nařčení, že „se to změnil“, pro ně může být velmi frustrující (Gillespie, 2003). Aby se ženy vyhnuly podobným nepříjemným situacím, mohou se vyhýbat rodinným setkáním nebo sociálními situacím, kdy je mateřství důležité téma (Ruegamer & Dziengel, 2021).

Podle výzkumu Klausové a Schettlera (2016) mají rodiče v období střední dospělosti větší sociální sítě než bezdětní jedinci a více komunikují s příslušníky blízké rodiny. Bezdětní volí odlišné strategie a investují do alternativních vztahů, takže mají v průměru větší podporu od sourozenců, přátel a sousedů. V rámci blízké rodiny mohou bezdětné ženy zažívat problémy, kdy některé jsou vyloučeny z finanční a emocionální podpory rodiny (Turnbull et al., 2016).

Se stárnutím jedince celková velikost sociální sítě klesá, jelikož ve starších sítích je vyšší pravděpodobnost úmrtí příslušníků sociální sítě. V tom mají výhodu rodiče, jelikož mají ve své síti díky svým potomkům obvykle více vztahů s mladšími jedinci. Sociální sítě bezdětných jsou spíše tvořeny vrstevníky (např. přáteli, kolegy, širšími příbuznými), což znamená, že tyto sociální sítě bývají starší než u rodičů (Dykstra, 2006). Výzkum Klausové a Schnettlera (2016) zpochybňuje jednostranný negativní pohled na sociální situaci bezdětných. Dle jejich výsledků u bezdětných neroste znevýhodnění v dostupnosti a funkčnosti sociálních vztahů, ale zůstává napříč lety zhruba stabilní. I přes možnou sníženou

velikost sociální sítě je stabilita zajištěná tím, že zatímco u rodičů se do sítě přidávají děti a vnoučata, tak jim klesá počet přátel a blízkých vzdálených příbuzných, zatímco u bezdětných počet přátel a příbuzných zůstává zhruba stejný, jelikož do těchto vztahů více investují. Nenalezly žádné alarmující důkazy o prohlubování propasti v dostupnosti sociálních zdrojů mezi rodiči a bezdětnými.

3 Specifika bezdětnosti jako dobrovolné nebo nedobrovolné

Zatím jsem se věnovala tématu bezdětnosti ve středním věku u žen z co nejvíce obecného hlediska a snažila jsem se popsat faktory, která se týkají většiny těchto žen. Ovšem pro další práci je pro mě nezbytné rozdělit pojetí bezdětnosti a zejména jejich příčin na dobrovolnou a nedobrovolnou bezdětnost. Jde o pojmenování, která se běžně užívají i v literatuře.

Bezdětnost pro své příčiny může být nahlížena jako nedobrovolná nebo dobrovolná. U dobrovolné bezdětnosti, která je definována osobním rozhodnutím nemít děti, jde buď o rozhodnutí pro celoživotní bezdětnost (*early articulators*) nebo o dobrovolně odkládající rodičovství (*postponers*) (Hašková, 2009). *Early articulators* jsou ti, kteří se již v raném věku rozhodli, že nebudou mít děti. Odkladači, *postponers*, děti definitivně nevykloučují, ale vzhledem k životním okolnostem neustále odkládají početí dětí, až zůstávají bezdětní. Nedobrovolná bezdětnost označuje jak příčiny biologické tak psychosociální a je definována neschopností mít dítě z důvodů neplodnosti nebo okolností, které jsou spojeny s nesouhlasným postojem k vlastní bezdětnosti. V literatuře také můžeme vidět označení, kdy je „neplodnost“ obecně považována za lékařský stav a „nedobrovolná bezdětnost“ za sociální zkušenost (Letherby, 2002).

Ve společnosti se dobrovolně bezdětné ženy setkávají s mnohem negativnější reakcí, než nedobrovolně bezdětné (Wager, 2000). Společnost zastává názor, že dobrovolně bezdětné ženě „něco chybí“. Dle tradiční stereotypizace jsou „neplodné“ a „nedobrovolně bezdětné“ ženy zoufalé, nenaplněné, více zažívají pocity selhání a méněcennosti - oproti tomu dobrovolně bezdětné ženy jsou brány jako sobecké, deviantní, nemorální, nezralé a neženské (Letherby, 2002; Kelly, 2010). Nedobrovolně bezdětné ženy jsou sice lépe nahlížené společností ve smyslu, že se spíše dočkají pochopení od okolí, zato více prožívají smutek, bezmoc, pocit méněcennosti, strach z budoucnosti a izolovanost od svého okolí, jelikož jejich život je jiný než život vrstevníků (Konečná, 2003).

Skupinová srovnání dobrovolně a nedobrovolně bezdětných žen naznačují, že dobrovolně bezdětné vykazují vyšší úroveň celkového blahobytu, hodnotí samy sebe jako autonomnější a je u nich méně pravděpodobné, že by litovaly nenarození dítěte (Jeffries & Konnert, 2002). To, že je větší rozdíl mezi dobrovolně a nedobrovolně bezdětnými ženami a jejich psychické pohodě může být podmíněno normativními genderovými postoji k významu mateřství pro identitu ženy.

Mezi skupinami bezdětných jsou i demografické rozdíly. V americkém výzkumu (Koropecj-Cox, 2002) se ukazuje, že nedobrovolně bezdětné ženy pravděpodobně jsou nebo byly vdané a dobrovolně bezdětné ženy častěji neuvádějí žádnou aktuální náboženskou příslušnost. Dalším a silným prediktorem bezdětnosti v daném výzkumu je vzdělání, kdy nesouhlasný postoj k vlastní bezdětnosti je více než dvakrát pravděpodobnější u žen, které nedokončily střední školu, a u těch, které navštěvovaly nějakou vysokou školu, než u absolventek střední školy, které se k mateřství spíš staví odmítavě. Ve vztahu bezdětnosti a vzdělání vzniká křivka v podobě písmena U. Ženy s vysokoškolským vzděláním a vdané ženy méně pravděpodobně očekávají, že po celý život zůstanou bezdětné (Rybińska & Morgan, 2018). Ovšem provdané a vysokoškolsky vzdělané ženy nejsou tatáž skupina, jelikož pouze 13-19 % provdaných žen má vysokoškolské vzdělání, zatímco mezi neprovdanými ženami se vysokoškolská vzdělanost pohybuje mezi 40 % (Cwikel et al., 2006). Ačkoli vysokoškolsky vzdělané ženy předpokládají, že někdy v životě budou mít potomka, tak častěji oproti jiným ženám odkládají porod, čili se nabízí možnost, že spíše zůstanou bezdětné (Koropecj-Cox, 2002). V důsledku toho vysokoškolsky vzdělané ženy pravděpodobněji sníží zamýšlenou velikost rodiny. Ženy s vyšším vzděláním jsou skutečně v popředí odkládání mateřství, v některých případech až do velmi pozdního věku (např. po 35 nebo 40 letech) (Rybińska & Morgan, 2018). Oproti těmto výzkumům, dokládajících vyšší touhu vysokoškolsky vzdělaných žen po vlastních potomcích, stojí výzkum Warena a Palsové (2013), který uvádí, že s každým dalším rokem vzdělání se zvyšuje pravděpodobnost, že se žena rozhodne nemít děti, o 15 %. Výzkumy v tomto ohledu tedy nejsou zcela konzistentní.

3.1 Nedobrovolná bezdětnost

Nedobrovolná bezdětnost je jako rozdělená na definitivní (přiznání si, že není možné mít dítě) a nedefinitivní (např. možnost léčby neplodnosti) (Lechner et al., 2006).

V souvislosti s příchodem středního věku se zaměřuji hlavně na definitivní nedobrovolnou bezdětnost. U předchozích generací bývá bezdětnost nedobrovolná většinou z důvodů neuzavření manželství, pozdního sňatku nebo neplodnosti (Hagestad & Call, 2007). V dnešní době, kdy žena zastupuje více sociálních rolí, se mění i pohled na nedobrovolnou bezdětnost, ačkoli je stále opředena spousta stereotypy.

Ženy oproti mužům svou bezdětnost významně častěji označují za nedobrovolnou (Palonciová et al., 2021). Na ženy má nedobrovolná bezdětnost větší fyzický a psychický dopad než na muže; je prokázáno, že ženy častěji zažívají zdravotní potíže, úzkost, depresi a komplikovaný zármutek (Lechner et al., 2006). Navíc významný počet nedobrovolně bezdětných žen označuje kvalitu svého života za horší, oproti tomu, jak svou kvalitu života hodnotí nedobrovolně bezdětní muži (Herrmann et al., 2011).

Pro ženy je psychicky náročné unést tíhu nedobrovolné bezdětnosti. Jde o psychický stav, který se vyvíjí v čase. Přestože nedobrovolně bezdětné ženy dítě nikdy neměly a nedošlo tak k jeho úmrtí, mohou procházet procesem truchlení (Lechner et al., 2006). Nic ale nenasvědčuje tomu, že by nedobrovolná bezdětnost mohla způsobovat trvalý pocit ztráty (Hansen et al., 2009).

Součástí stereotypně vytvářeného obrazu nedobrovolně bezdětných žen je, že buď nemají na děti čas, nebo nemají přístup ke společnosti dětí, a v důsledku toho nebudou mít o dětech žádné znalosti ani k nim nebudou mít pochopení (Letherby, 2002). Společnost předpokládá a očekává, že žena do jistého věku bude mít děti. Ačkoli na nedobrovolně bezdětné ženy není společností vyvíjen takový tlak směrem k nutnosti stát se matkou, tak i tyto ženy cítí nutnost zpovídat se okolí. Samozřejmě záleží na důvodu jejich bezdětnosti, takže např. v případě nenalezení vhodného partnera mohou být společností tlačeny, aby se spokojily s „jakýmkoli mužem“ a nebo je vyvíjen tlak, aby si v hledání pospíšily (Turnbull et al., 2016). Nedobrovolně bezdětné ženy mohou zažívat pocit *relativní deprivace* a pocit nesplnění normativních očekávání; tyto pocity pak mohou vést k nespokojenosti a negativnímu hodnocení sebe sama (Hansen et al., 2009). Když žena nenaplní očekávání společnosti, zažívá zklamání ostatních, snížení pocitu jejich osobní hodnoty a pociťuje tlak. Tomuto tlaku čelí i nedobrovolně bezdětné ženy, přestože nejsou „viníky“ své bezdětnosti (Turnbull et al., 2016).

Pocity trápení, někdy v kombinaci s nedostatkem sociální opory, mohou vyústit v několik fyziologických a psychologických potíží (Lechner et al., 2006). U žen nedobrovolná bezdětnost významně souvisí s intenzivnějšími pocity osamělosti, úzkosti a deprese oproti dobrovolně bezdětným ženám a matkám (Koropecj-Cox, 2002; Fieldsend

& Smith, 2020). Connidisová a McMullinová (1993) uvedli, že ženy, které se označily za bezdětné z důvodu okolností, měly významně vyšší míru deprese než bezdětné z vlastního rozhodnutí a matky. Ovšem rodičovství samotné nezaručuje snížení těchto pocitů ve středním a vyšším věku, naopak, psychosociální pohoda je podmíněna kvalitou vztahů s dětmi, tedy pocity osamělosti a deprese se více objevují i u rodičů, kteří nemají se svými potomky dobrý vztah (Koropeckyj-Cox, 2002). Souvislost mezi rodičovstvím a depresí je méně přímočará mezi dospělými středního věku. (Hansen et al., 2009). Projevy lítosti nad tím, že nemají děti, jsou u bezdětných osob ve středním věku a později buď vzácné nebo jen málo časté (Connidis & McMullin, 1993).

3.1.1 Neplodnost

S nedobrovolnou bezdětností se často pojí téma neplodnosti, u kterého je třeba rozlišit jeho pojetí v medicíně a ve společenských vědách. Neplodnost je lékařsky definována jako 12 a více měsíců nechráněného heterosexuálního styku bez početí a výskyt takto definované neplodnosti se zvyšuje s věkem (Anderson et al., 2003). Ve skutečnosti se většina žen, které zažijí neplodnost, v určitém okamžiku stanou matkami; jejich neplodnost je tedy „vyřešena“. Odhaduje se, že přibližně 1 z 10 párů se potýká s neplodností (Cosineau & Domar, 2007). Pokroky v medicíně a technologii vedou k rozvinutí schopností diagnostikovat a léčit mnoho případů neplodnosti, což vedlo k tomu, že se na neplodnost začalo značně pohlížet pouze jako na tělesný, ne psychologický, stav (Cosineau & Domar, 2007). I když laická veřejnost pod pojmem neplodnost rozumí trvalou neschopnost porodit, lékařsky definovaná neplodnost neznamena trvalou nedobrovolnou bezdětnost. V této práci se proto nechci zaměřovat na problém neplodnosti z lékařského hlediska, ale jako na sociální zkušenost žen.

Více než jiné zdravotní problémy je neplodnost záležitost párů. I když neplodný může být jen jeden, oba čelí ztrátě svého rodičovského potenciálu a zažívají úzkost a životní změnu spojenou s touto ztrátou (Pasch et al., 2002). Rozdílné přístupy k bezdětnosti mezi partnery se mohou stát jedním z potencionálních rizikových faktorů pro rozvoj manželským problémů. Obecně ženy považují mít dítě za důležitější než muži a jsou více zapojeny do procesů a snah o dítě, než muži. Ženy jsou častěji těmi, kdo o bezdětnosti rozhoduje (Gillespie 2003). Roli hraje i zda je pár sezdaný, jelikož ženy v manželství jsou aktivnější ve snahách založit rodinu a při neúspěchu zažívají větší ztrátu sebeúcty spojenou s neplodností oproti ženám, které žijí v nesezdaném partnerství (Pasch et al., 2002).

Neplodnost může výrazně ovlivnit partnerské soužití, jelikož se pro mnoho párů stává toto téma součástí každodenní diskuze a pokud páry řeší neplodnost lékařskou cestou, bývá dopad na životní styl ještě znatelnější (Cosineau & Domar, 2007). Čím déle trvá léčba neplodnosti, tím více roste nespokojenost se vztahem (Herrmann et al., 2011). Neplodné páry se potýkají nejen se změnami v partnerském vztahu, ale i ve vztahu k okolí. Často vnímají nepřijetí ve společnosti a nedostatek empatie ze strany rodiny a přátel, což může vést k výrazné izolaci od okolního světa (Cosineau & Domar, 2007). Jako důležitý faktor u neplodných párů chránící je před zhoršenou kvalitou života se ukazuje schopnost resilince, tedy rezistence proti stresu (Herrmann et al., 2011). Pro páry je také možnost využít párové poradenství, které se mezi zkoumanými metodami terapie ukázalo jako nejúčinnější v zlepšení příznaků psychické úzkosti doprovázející neplodnost (Moore et al., 2016).

Ženy jsou více než muži pod společenským tlakem ohledně plodnosti dětí. Dopad neplodnosti může mít na ženu škodlivé sociální a psychologické důsledky, od zjevné ostrakizace až po jemnější formy sociálního stigma vedoucí k izolaci a duševnímu strádání. Mnoho žen se proto potýká s potížemi v prostředí těch, které mluví o svém těhotenství a mateřství. V ženě, které bojuje se svou neplodností, to může vyvolávat pocity žárlivosti a závisti a může se cítit méněcenné (Cosineau & Domar, 2007). Ženy, které ve středním věku bojují s neplodností, popisují, že jsou zařazeny do kategorie „*starší*“ kvůli sníženému potenciálu plodnosti. (Moore et al., 2016).

Rozvoj umělé reprodukce dal ženám, které mají problémy s početím, naději na možné alternativní cesty k mateřství. Bez ohledu na to, který z partnerů je nositelem poruchy neplodnosti, ženy spíše podstoupí většinu invazivních procedur (Cosineau & Domar, 2007). Ženy ve věku kolem 30 a 40 let, které hledají způsoby léčby neplodnosti, často využívají možnost umělého oplodnění, ačkoli šance na početí se s věkem snižuje (Moore et al., 2016). Ačkoli se léčba neplodnosti spojuje hlavně s léčbou biologickou, tak mnohé ženy, které léčbu podstupují, vyhledávají i psychologickou intervenci (Moore et al., 2016). Bohužel mezi lékaři a poskytovateli zdravotní péče v oblasti psychického zdraví je podceňován negativní psychologický dopad neplodnosti (Cosineau & Domar, 2007).

Neplodné ženy jsou v ohrožení psychického zdraví z mnoha důvodů. Moderní žena, která se snaží získat pocit kontroly nad svou plodností (např. pomocí modliteb, jógy, pozitivního myšlení), může neúspěšný pokus otěhotnět vnímat jako vlastní selhání (Cosineau & Domar, 2007). Neúspěšná léčba neplodnosti může být prožíváno jako ztráta imaginárního dítěte, které bylo personifikováno a po kterém žena toužila (Fieldsend & Smith, 2020). Proto je pro neplodné ženy důležitá psychologická intervence, přičemž

nejúspěšněji se jeví ty psychologické postupy, které kladou důraz na zvládnání stresu (Cosineau & Domar, 2007). Další způsob vyrovnávání se s neplodností je popsán ve výzkumu Lechnera et al. (2006), kteří rozlišují copingové strategie neplodných žen na aktivní a pasivní. Obecně platí, že aktivnější copingové strategie bývají při řešení obtížných situací účinnější. Ve spojení s bezdětností jde u aktivní copingové strategie o aktivní snahu vyřešit daný problém např. úsilím najít nový alternativní smysl života nebo vyhledávání kontaktu s těmi, kteří prochází něčím podobným.. Pasivní styl je zaměřen na ovlivnění emocí, které jsou s bezdětností spojeny, jde často o odstříhnutí se od vnějších kontaktů a fixace na děti. Dle zmíněného výzkumu není důležitá pro zvládnutí stresu není jen copingová strategie, ale i získaná sociální podpora. Dostatečná vnímaná sociální podpora může i vyrovnat výsledky neúspěšné copingové strategie.

3.2 Dobrovolná bezdětnost

„Vědci definují "dobrovolně bezdětné ženy“ jako ženy v plodném věku, které jsou plodné a prohlašují, že nemají v úmyslu mít děti, ženy v plodném věku, které se rozhodly pro sterilizaci nebo ženy po dosažení plodného věku, které byly plodné, ale rozhodly se nemít děti“ (Kelly, 2010, s. 157). Dobrovolná bezdětnost je osobním rozhodnutím ženy. Takto pojímaná dobrovolná bezdětnost je v souladu s individualizační tezí, tedy přesvědčením, že životy jedinců jsou stále více závislé na individuálních rozhodnutích a stále méně dochází k skupinovým (např. rodinným) a společenským volbám. Se zvyšující se individualizací už není nejvyšší cíl a životní úspěch ženy stát se matkou, jelikož děti mohou stát v cestě individuálnímu naplnění a svobodě (Peterson, 2015). V tomto směru není rodičovství samozřejmou součástí života, ale spíše volbou, kterou je třeba učinit po pečlivém zvážení pracovních, finančních a existenčních rizik spojených s rodičovstvím v naší společnosti (Peterson, 2015). Dobrovolná bezdětnost není jen odrazem individualizace společnosti, ale dalších společenských trendů, jako zlepšení přístupu k antikoncepci a interrupci, větší možnosti žen v oblasti vzdělávání a zapojení do pracovního procesu a měnící se postoje společnosti k mateřství (Kelly, 2010).

Hlavní kategorií, kterou ženy udávají jako důvod k záměrné bezdětnosti, je pocit svobody (Brooks, 2019; Gillespie 2003). Tato svoboda je vnímána jako sociální a finanční nezávislost, podrobněji je dobrovolně bezdětnými ženami spojována s pocitem autonomie (možností rozhodovat se pouze na základě svých preferencí a přání, možnost cestovat),

pocitem kontroly nad prostředím (možnost zvolit si způsob a parametry toho, jak bude komunikovat s okolím) a ekonomickým zabezpečením (kdy je zdůrazňován zejména spokojenost s dostatečným trvalým příjmem) (Brooks, 2019). Matky touží po větší svobodě, jako je možnost rodičovské dovolené, veřejné péče o děti (možnost dávat děti do jeslí apod.), ovšem to se neshoduje s pojetím svobody pro bezdětné ženy, která je spojována s většími příležitostmi k seberealizaci a se snížením domácích povinností (Peterson, 2015). Dobrovolně bezdětné ženy věnují více času osobnímu růstu a ve srovnání s nedobrovolně bezdětnými ženami uvádějí výrazně vyšší pocit psychické pohody, sebehodnocení autonomie a zvládnutí vyrovnávání se s okolím, tedy pocíťují větší kontrolu nad vnitřními i vnějšími okolnostmi (Jeffries & Konnert, 2002). Tyto rozdíly se mezi dobrovolně a nedobrovolně bezdětnými ženami časem zužují, ale zůstává, že dobrovolně bezdětné ženy v průběhu času stále cítí spokojenost se svým rozhodnutím (Brooks, 2019).

V odborné literatuře se často s termínem dobrovolné bezdětnosti pojí téma feminismu. Letherbyová (2002) popisuje, že feminismus poskytl prostor, v jehož rámci je možno nahlédnout na mateřství z perspektivy jeho složitosti s ohledem na život ženy. V minulosti bylo mateřství odsuzováno feministkami jako nástroj k potlačování a kontroly žen. Ovšem jak Letherbyová popisuje, rozmach feminismu neznamena, že by nepřetržovaly tradiční stereotypy o bezdětnosti – zejména o „nemateřství“. Mateřství je tradičně ve společnosti považováno za normální, zdravou ženskou identitu a v konečném důsledku i význam pojmu „žena“. Dobrovolná bezdětnost by tak mohla být interpretována jako výraz zpochybnění ženské normy.

Dobrovolně bezdětné ženy se mohou striktně stavět proti diskurzu, který říká, že být ženou rovná se být matkou. Ženy které se dobrovolně rozhodnou zůstat bezdětné, poruší přidělenou ženskou roli. Tyto ženy berou bezdětnost jako racionální volbu a mateřství vnímají jako omezení svobody. Dobrovolně bezdětné ženy na matky někdy pohlíží jako na *uvězněné* či *omezené* kvůli jejich potřebě „dávat přednost dětem“ a proto se vzdát vlastních potřeb, přání, tužeb a snů (Peterson, 2015). Mateřství tak může být vnímáno ne jako identita, ale naopak jako ztráta svobodné identity ženy, je protikladem k tomu „žít vlastní život“. Toto vyjadřuje i anglický termín *childfree*, který na rozdíl od tradičnějšího a běžněji užívaného *childless* vyjadřuje ne to, že ženě něco chybí („*less*“), ale to, že je od něčeho osvobozena („*free*“), v tomto případě je osvobozena od mateřství. Termín *childfree* může vyjadřovat aktivní volbu nemít potomky, ale může také implikovat negativní postoj k dětem (Park, 2002), ačkoli sama dobrovolná bezdětnost nic takového automaticky neznamena. Ani dobrovolně bezdětné ženy se neshodují ve svých odůvodněních pro bezdětnost, kdy některé

uvádí svou volbu jako radikální odmítnutí mateřství a osvobození se od něj, jiné své rozhodnutí vnímají více jako založené na individuálních preferencích a situačních faktorech (Kelly, 2010). Některé dobrovolně bezdětné ženy ani neuznávají, že stát se rodičem může být pro osobní rozvoj pozitivní, a zdůrazňují, že děti jsou překážkou. (Peterson, 2015).

Mnoho dobrovolně bezdětných žen, zejména žen v pokročilém věku, zažilo značný odpor okolí vůči svému rozhodnutí nemít děti. Dobrovolně bezdětné ženy vnímají více stigmatizace z důvodu bezdětnosti než nedobrovolně bezdětné (Turnbull et al., 2016). Navíc tyto ženy jsou často vyzývány, aby své rozhodnutí vysvětlily, odůvodnily nebo obhajovaly (Jeffries & Konnert, 2002). Tato pozice žen jako utlačovaných okolím se mění s věkem, kdy většina bezdětných žen ve středním věku uvádí, že nikomu nedluží vysvětlení (Ruegemer & Dziengel, 2021).

3.3 Problémy s rozdělením dobrovolné a nedobrovolné bezdětnosti

Ačkoli v této práci popisují rozdělení bezdětnosti na dobrovolné a nedobrovolné, je nutné zmínit, že toto dělení není zcela přesné a vypovídající o skutečnosti, kterou zažívají bezdětné ženy. V devadesátých letech minulého století začali autoři poukazovat na tuto problematiku (Connidis & McMullin, 1996; Koropecj-Cox, 1998). Blíže rozvedu, kde stojí problém této dichotomie.

Problémem je subjektivní pojetí vlastní dobrovolnosti, které často nesouhlasí s rozdělením žen na „dobrovolně“ a „nedobrovolně“ bezdětné užívané ve výzkumech. Výzkum Connidisové a McMullinové (1996) jako první ukázal, že rozdíl mezi dobrovolnou a nedobrovolnou bezdětností není vždy jasný, a že definice bezdětnosti výzkumníky ne vždy přímo souhlasí se sebeidentifikací účastníků. Ve svém výzkumu užívali polostrukturované rozhovory, pomocí kterých se snažili pochopit, jestli bezdětní definují svůj stav jako dobrovolně či nedobrovolně bezdětní. Přibližně čtvrtina participantů se přihlásila k dobrovolné a tři čtvrtiny k nedobrovolné bezdětnosti. Důležitým zjištěním bylo, že důvody bezdětnosti se u obou skupin z 60 % překrývaly. Letherbyová (2002) uvádí, že pro jednotlivce je bezdětnost a prožívání tohoto aspektu jejich života proměnlivější a variabilnější a souvisí s dalšími zkušenostmi a rolemi ve společnosti. Bezdětné ženy jsou dle dominantní dichotomie děleny na ty, které zůstávají bezdětné z vlastní vůle nebo ty, které se nezapříčiní svým rozhodnutím. Toto rozdělení může ovlivnit jak vnímání vlastní bezdětnosti, tak i to, jak bezdětnost vnímají ostatní. Ženy uzavírají svou identitu do jedné

z daných kategorií, přitom tato identita pro ně dokonce dle Letherby může být jedna z nejzásadnějších.

Ve výzkumu mohou nastat případy, kdy se některé výzkumníky označené „dobrovolně“ bezdětné ženy se definují jako nedobrovolně bezdětné a některé „nedobrovolně“ bezdětné ženy se vnímají jako dobrovolně bezdětné (Letherby, 2002). Mnoho účastníků je proto v běžných průzkumech disklassifikováno (Allen & Wiles, 2013). Bezdětnost totiž není pro všechny shodná nebo na dva jasné póly se dělicí zkušenost, ale jde o velice komplexní a různorodý prožitek jedinečný pro každou ženu. Pro určení statusu je nezbytné zjistit vlastní názory respondentů na jejich situaci, spíše než spoléhat se výhradně na externě stanovená kritéria (Jeffries & Konnert, 2002). Přeci žena, která se definuje jako "dobrovolně" biologicky bezdětná, se může ocitnout v mateřském vztahu s dětmi, např. s dětmi partnera. Plány do budoucnosti se také mění a často neexistuje jasná hranice mezi "dobrovolnou" a "nedobrovolnou" bezdětností.

Pokud je bezdětnost ve výzkumu brána jako neexistence biologických potomků, zavírají se dveře pro jiná pojetí rodičovství, např. adopce. Při přílišném důrazu na „vlastní děti“ dochází k zakrytí dalších možností, jak lze vytvářet rodinu (Allen & Wiles, 2013). Bures et al. (2009) ve svém výzkumu proto dělí rodičovství na *biologické* (mít biologicky vlastní dítě), *sociální* (mít nevlastní dítě) a *biologické rodičovství bez přeživších dětí*. Bezdětnost je v daném výzkumu pojímána *biologicky* i *sociálně* (tedy participantky neměly žádné biologické ani nevlastní dítě). V případě takového rozdělení nejen vyniká rozmanitost mateřství a bezdětnosti, ale i to, že bezdětnost je stavem měnícím se v čase, a může být odebrán (např. v případě adopce), ale i navrácen (např. v případě úmrtí dítěte). Přidaná komplexnost je opodstatněná z hlediska přesnějšího zachycení zkušeností lidí ve středním a starším věku.

Pokud se bezdětnost pojímá komplexněji, může se stát, že při rozšíření definic bezdětnosti získáme i různé a mnohdy odlišné výsledky (Koropecjy-Cox, 1998). Na příkladu výzkumu Jeffriesové a Konnertové (2002) vidíme, že ženy, výzkumníky klasifikovány jako „nedobrovolně bezdětné“, ale považující se za bezdětné z vlastní vůle, s menší pravděpodobností litovaly své bezdětnosti. V případě, že pociťovaly lítost, nešlo o pocity signifikantní ani dlouhodobé. Naopak u žen, které nevnímaly bezdětnost jako svou volbu (nehledě na klasifikaci výzkumníků), byla častěji pozorována lítost a navíc taková lítost, která je vážnější a trvalejší.

Definování bezdětnosti na jednu ze dvou možností je problematické i z hlediska toho, že touha mít děti se může v průběhu času měnit (Kelly, 2010). Dobře můžeme problém

pozorovat na fenoménu "odkládání mateřství", kdy pár může mít v úmyslu mít děti, ale je zaneprázdněn jinými plány (např. vzděláváním, prací, vlastnictvím domu), dokud se rodičovství nestane nemožným nebo už není žádoucí. Pokud jde o ženy, které v mladším věku deklarují, že nechtějí děti a očekávají, že zůstanou bezdětné, tak tento názor se často s věkem obrací a téměř polovina z nich se stane matkami (Rybińska & Morgan, 2018). Oproti tomu u starších žen je dle daného výzkumu časem výrazně vyšší pravděpodobnost, že očekávají bezdětnost. Pokud je žena již definitivně bezdětná a zpětně zhodnocuje svůj život a případnou bezdětnost, může interpretovat své vzpomínky jinak, aby její současný stav vypadal, že odpovídá předchozím touhám a cílům (Martin, 2021). Pohled na vlastní bezdětnost se mění jak při pohledu do vlastní budoucnosti (kdy můžu deklarovat svůj postoj a časem ho změnit), tak i při pohledu na vlastní minulost (kdy mohu vnímat bezdětnost v současnosti jinak, než jsem ji vnímala v daném čase).

III. Empirická část

4 Výzkumný problém

V teoretické části jsem představila problematiku týkající se bezdětných žen ve středním věku. V následující části bakalářské práce se zaměřuji na analýzu konkrétních zkušeností s bezdětností pěti žen ve středním věku. Cílem práce je popsat, jak ženy ve středním věku prožívají bezdětnost. Z teoretického ukotvení vyplývá, že bezdětné ženy jsou pod tlakem samy sebe a čelí i tlaku z okolí, které předpokládá, že mateřství je přirozenou součástí ženské identity (Hašková, 2009). V období středního věku jsou tyto tlaky ještě silnější, protože pro ženy jde o poslední šanci mít biologického potomka.

Z výše popsaných výzkumů je patrné, že pro ženy ve středním věku je bezdětnost důležitou životní zkušeností. V praktické práci proto chci zjistit, co bezdětnost znamená pro každou danou participantku a jak je její život ovlivněn touto zkušeností. Zajímá mě hloubkové pochopení dané zkušenosti. Jde o téma, které po dlouhé roky zůstávalo v psychologii opomíjené. S nárůstem zájmu se můžeme setkat až od 90. let minulého století, kdy se ale nezkoumalo konkrétní prožívání bezdětnosti, jako spíš jestli jsou nějaké, popř. jaké rozdíly mezi rodiči a bezdětnými. Až v posledních několika letech se přesouvá pozornost i na prožívání vlastní bezdětnosti, k čemuž chci přispět i touto prací.

V následující části práce se pokusím analyzovat, jak ženy ve středním věku bezdětnost prožívají, jak bezdětnost ovlivňuje jejich vnímání samotného období středního věku, jak na tyto ženy působí očekávání společnosti a nakonec jaké jsou pro dané ženy subjektivní příčiny jejich bezdětnosti.

5 Výzkumné otázky

- Jak a zda ženy ve středním věku prožívají svou bezdětnost?
- Jakou roli hraje bezdětnost žen v jejich prožívání středního věku?
- Jak bezdětné ženy ve středním věku vnímají očekávání, která vůči nim má společnost?
- Jaké jsou subjektivní důvody a příčiny bezdětnosti žen ve středním věku?

6 Výzkumný soubor

Data analyzována v této práci byla získána v rámci projektu *Krize, prožívání a růst ve středním věku (Midlife experience: transitions, crises, and growth)* Psychologického ústavu Akademie věd ČR. Hlavní řešitelkou projektu je vedoucí této bakalářské práce doc. PhDr. Iva Poláčková Šolcová, Ph.D. V rámci projektu byl veden polostrukturovaný rozhovor se 118 participanty, kteří byli do výzkumu rekrutováni pomocí metody sněhové koule. Pro účely této práce bylo účelovým kriteriálním výběrem z participantů vybráno 5 žen, které se v rámci rozhovoru zmiňovaly o vlastní bezdětnosti. Velikost vzorku je v souladu s doporučením 3-6 participantů pro bakalářskou práci (Smith et al., 2009). Participantky byly účelově vybrány dle daných kritérií:

- Věk 40-60 let
- Ženské pohlaví
- Osobní zkušenost s bezdětností

Pro přehlednost uvádím tabulku se základními informacemi o každé z participantek. Údaje byly získány z dotazníku, který byl vyplněn ještě před provedením rozhovoru. Analyzována jsou anonymizovaná data.

Kód	Věk	Status	Zaměstnání	Věk partnera
Amélie	48 let	Vdaná	Výuka jazyků	48 let
Elvíra	48 let	Zadaná	Nezaměstnaná	48 let
Marika	43 let	Svobodná	Státní úředník	
Ida	43 let	Svobodná	Akademický úředník	
Žakelína	43 let	Zadaná	Nezaměstnaná	59 let

Tabulka č. 1: Výzkumný soubor

6.1 Výzkumná strategie a sběr dat

S participanty výzkumu byl veden polostrukturovaný rozhovor. Ústředním tématem bylo pojednání o období středního věku. Rozhovor se skládal z 12 podtémat, přičemž byly definovány ústřední body, o které se výzkumníci zajímali. Důležité bylo uchovat co největší

možnost spontánnost vyprávění, vědecký výzkumník měl do vyprávění vstupovat minimálně. Rozhovory byly zaměřeny na subjektivní prožívání období středního věku, včetně důležitých milníků s tímto obdobím spojených a s kulturními očekáváními, se kterými se museli participantů potýkat. Rozhovor mohl trvat přibližně od 30 do 120 minut.

Strukturovaná část polostrukturovaného rozhovoru byla inspirována modelem Life story interview (LSI), kdy se v rozhovoru participant podílí o svůj životní příběh, který popisuje dle svého uvážení. Výhodou LSI je, že nám poskytuje náhled do osobního prožívání a rozhovor je snadno interpretovatelný, nevýhodou je nespolehlivost paměti participantů (Blair et al., 1986). V rámci projektu byl model LSI přepracován do formy mid-life story interview (MLSI) a byl zaměřen konkrétněji na období středního věku (struktura rozhovoru viz příloha 9.2).

Rozhovory nebyly vedeny za účelem výzkumu problematiky bezdětnosti žen ve středním věku, ale zajímaly se o subjektivní zkušenost středního věku. O to je zajímavější, že se bezdětnost projevila jako významné téma, přestože tímto směrem nebyly směřovány žádné strukturované otázky.

Před samotným rozhovorem byly participantů seznámeni s podobou rozhovoru a podepsali informovaný souhlas (viz příloha 9.1). Byli obeznámeni s informacemi o svých právech a anonymizaci dat. Byli seznámeni s možností rozhovor kdykoli ukončit, či neodpovídat na otázky, které by jim mohly způsobit psychickou újmu. Participantů souhlasili s pořízením zvukového záznamu. Po rozhovoru byl participantům předán kontakt na vedoucí projektu a byli obeznámeni s možností se na ni obrátit v případě nepříjemných psychickým stavů, které by byly zapříčiněny podobou rozhovoru.

6.2 Analýza dat

Data jsou analyzována kvalitativní metodou, a to konkrétně interpretativní fenomenologickou analýzou (dále IPA) a v jejím rámci tematickou analýzou. IPA je analytickým postupem, jež umožňuje porozumět zkušenosti jednotlivce a významům, které jsou těmto zkušenostem připisovány. Tato analýza neslouží jen k popisu, ale i k interpretaci dané zkušenosti. Jde o citlivý přístup, který jde do hloubky a podstaty, proto je vhodný pro zodpovězení mých výzkumných otázek.

IPA se nesnaží o odstříhnutí výzkumníka z analytického procesu. Je důležité si uvědomit, že sám výzkumník je nástrojem analýzy, zprostředkovává zkušenost respondentů,

musí být schopen reflektovat svůj vklad interpretace a analýzy od respondenta. IPA je proto nutně subjektivní a výzkumník sám má ve výzkumu aktivní roli. Cílem však vždy zůstává snaha o porozumění participantově zkušenosti. Výsledkem analýzy jsou interpretace s tím, že žádná není brána jako finální a „ta správná“, výzkumník netvoří žádné hypotézy. Je možné vytvořit více interpretací jednoho textu. Každá samotná interpretace se opírá o data, kdy pro IPA jsou nejdůležitější přímé citace respondentů (Řiháček et al., 2013).

V souladu s touto analýzou je i definování výzkumných otázek mé práce. V rámci IPA se výzkumné otázky zaměřují spíše na proces a jsou primárně orientovány na porozumění individuální zkušenosti a jejímu významu (Řiháček et al., 2013). Je proto potřeba formulovat je otevřeně.

V IPA je obvyklé pracovat s nižším počtem respondentů, které spojuje konkrétní zkušenost. Preferuje se kvalita dat u mála případů nad velkým množstvím kvantitativních dat. V mém případě jde tedy o analýzu rozhovorů s 5 ženami, které reprezentují danou problematiku. Data byla sbírána pomocí polostrukturovaného rozhovoru, což je nejčastější metodu sběru dat pro IPA. Tyto rozhovory byly nahrávány. Pro IPA je důležitý doslovný přepis nahrávek.

Sama jsem při analýze postupovala dle metody Smithe et al. (2009), kdy je každý přepis nahrávky analyzován samostatně, tedy nenavazuje na předchozí analýzu a je otevřen novým tématům. Tento přístup je časově náročnější, ale obecně pokládán za kvalitnější. Po zpracování analýzy jednotlivých rozhovorů dochází k jejich propojení. Hledá se souvislost mezi zkušenostmi respondentů, skládá se hierarchie témat a hledají se repetitivní témata. Při prezentaci výsledků se popisuje a charakterizuje jedno téma po druhém. Některá z těchto témat se stala součástí odpovědi na mé výzkumné otázky. Jiná, která se v práci ukázala jako významná, jsem popsala samostatně.

Postup je následující (Smith et al. 2009):

0. Reflexe výzkumníkovy zkušenosti s tématem výzkumu
1. Čtení a opakované čtení
2. Počáteční poznámky a komentáře
3. Rozvíjení vznikajících témat
4. Hledání souvislostí napříč tématy
5. Analýza dalšího případu
6. Hledání vzorců napříč případy

6.2.1 Reflexe výzkumníkovy zkušenosti s tématem výzkumu

V souladu s výše uvedeným analytickým postupem jsem před samotným zahájením analýzy rozhovorů jsem se sama před sebou pokusila reflektovat svou zkušenost s výzkumným tématem. Nejdůležitější body jsem si poznamenala a pro transparentnost výzkumu s nimi chci čtenáře seznámit. Je totiž pravděpodobné, že se mé postoje propíšou do výsledků analýzy.

Paní docentku Poláčkovou Šolcovou jsem oslovila se zájmem o téma středního věku. Můj zájem se však orientoval vcelku opačným směrem, než na bezdětné ženy ve středním věku – a to na muže, které ve středním věku počnou potomka. Paní docentka mě však nasměrovala na téma této bakalářské práce, ke kterému jsem neměla téměř žádný osobní vztah a ani jsem nebyla s problematikou seznámená, každopádně téma mě zaujalo hned zpočátku.

Samotné se mě téma netýká nejen z důvodu mého věku, ale také protože těhotenství či bezdětnost nejsou náměty, která by byla aktuální jak pro mě, tak pro mé blízké sociální prostředí. Když jsem prováděla tuto reflexi, byla jsem již seznámena s odbornou literaturou k tématu, což jistě ovlivnilo můj postoj. Vnímala jsem ve společnosti silné předsudky vůči bezdětným ženám ve středním věku. Obvykle se setkávám s názory jako že tyto ženy jsou smutné, nenaplněné, či jinak nešťastné. Můj názor byl takový, že i přes tyto předsudky bude zkušenost s bezdětností určitě mnohem víc komplexní. Mít děti přeci není to jediné, co v životě můžeme mít nebo o co můžeme přijít.

7 Výsledky

V následující části představím výsledky své analýzy. V první části se zabývám čtyřmi výzkumnými otázkami, které jsem představila výše. V druhé části se zabývám tématy, které samy nevyplývají z výzkumných otázek, přesto se v rámci tematické analýzy ukázaly jako zajímavé vzhledem k ústřední otázce prožívání bezdětnosti žen ve středním věku.

Žádná z participantek se v rozhovoru nezmínila o všech tématech, které jsou ve výsledcích prezentovány. Pro přehlednost uvádím, jak participantky pokryly dané okruhy:

Témata	Amélie	Elvíra	Marika	Ida	Žakelína
Jak ženy ve středním věku prožívají bezdětnost?	X	X	X	X	X
Jakou roli hraje bezdětnost žen v jejich prožívání středního věku?	X	X			X
Jak bezdětné ženy ve středním věku vnímají očekávání, která vůči nim má společnost?	X		X	X	
Jaké jsou subjektivní důvody a příčiny bezdětnosti žen ve středním věku?	X		X	X	X
Bezdětné ženy jako „kariéristky“			X	X	X
Význam nalezení vhodného partnera		X	X	X	X
Tváří v tvář bezdětné budoucnosti	X	X	X	X	X
Bezdětnost ve středním věku jako definitivum	X		X	X	X
Smysl života očima bezdětných		X	X	X	X

Tabulka č. 2: Pokrytí témat participantkami

7.3 Výzkumné otázky

7.3.1 Jak a zda ženy ve středním věku prožívají svou bezdětnost?

Pro analýzu byly účelově vybrány ženy, které se o bezdětnosti zmiňují. Není proto překvapením, že jedním z témat, které se v mém výzkumu projevila jako významná, je právě prožívání vlastní bezdětnosti. Bezdětnost nebyla předmětem otázek v strukturované části rozhovoru, ale přesto k tomuto námětu ženy došly při sumarizaci svého života. To nám ukazuje, jak je bezdětnost pro ně v jejich životě důležitým faktorem. Pro každou z žen bylo

prožívání vlastní bezdětnosti vysoce individuální. V této kapitole bych ráda představila, jak ženy svou bezdětnost vnímají, a také tím seznámila čtenáře s participantkami.

Amélie

Amélie napříč rozhovorem zmiňovala, že její život nemá ani negativní ani pozitivní aspekty. Jako by její život byla rovná linie bez výkyvů, větších zážitků či prožívání emocí. Ve svém rozhovoru příliš nerozvádí témata, o kterých se zmíní. Působí poněkud nejistě a často nedokončuje věty. Celkově je nesdílná v hodnocení svých pocitů a prožitků. Párkrát v rozhovoru zmíní bezdětnost, ale nedozvíme se příliš o tom, jak ji ona sama vnímá. Na otázky, které by se jí mohly dotknout na emoční úrovni, obvykle odpoví stroze, a pokud se více otevře a sdělí něco intimního, vyplní větu doplňujícími slovy jako „nevím“, „ehm“, „možná“, „asi“.

Ačkoli Amélie své prožívání bezdětnosti v průběhu rozhovoru příliš nerozvádí, v jistých úsecích se dozvídáme blíže něco o její zkušenosti. Při otázce, jestli ve svém životě měla nějaký „bod zlomu“, ze začátku nezmíní nic. Tato otažitost při odpovídání na položené otázky se v průběhu rozhovoru vyskytne mnohokrát. Ovšem poté mění svou odpověď a jako možný bod obratu zmiňuje právě nezaložení rodiny. To, že mluví o tomto jako o možném zlomu, naznačuje, že jde o něco důležitého v jejím životě, ačkoli z její odpovědi to nejde jistě vyčíst.

„Ehm, no možná zlom, no možná asi ty děti. Protože do nějakých těch 35, 40 si ještě člověk pořád myslel, že to nějak bude a jako není. Tak už to asi je ta situace, jak to je. Takže možná tohle, protože tím se asi všechno nastavilo, přerovnálo jinak.“

Při pohledu zpět do své minulosti vnímá motiv, který se objevuje i u Elvíry, a to, že se jí v průběhu života nepodařilo nic vybudovat, což spojuje i s dětmi. Při pohledu na své dětství a rodinu, ve které vyrůstala a kterou označuje za „tradiční“, vnímá chladné vztahy. Jako u předešlých úryvků ani zde se nepouští do hodnocení a neoznačuje vztahy s rodiči kladně nebo záporně. Co je zajímavé, je reflexe myšlenky, že se svými dětmi by mohla výchovu činit jinak, než jak ji zažila ona. Je to malé naznačení, že „tradiční“ výchovu by nechtěla předávat v dalších generacích, což je jedna z mála chvílí, kdy vyznačuje nějaký svůj postoj a nezabývá se pouze deskripcí. Neřekne to takhle přímo, ale v negaci („*děti nemám, abych...*“), čímž naznačuje, že nemá smysl to dále rozvádět, jelikož pro ni jsou možnosti na změnu stejně uzavřeny. Je ale možnost, že kdyby měla děti, nebyl by její život tak

jednotvárný, jak jej popisuje. Zároveň bezdětnost je jen jedním z mnoha aspektů jejího života a nemáme důkazy, že by to pro ni byl natolik ovlivňující faktor.

„Nevim, no tak. Hm. Mě někdy třeba ted'ka začalo zajímat, jak třeba to bylo, když jsem byla jako malá, když byla prostě v tý rodině, kde teda, ehm, jako jak tam to fungovalo ty vztahy vlastně. Protože, no... já nevím. Jsem právě se svejma rodičema nikdy neměla takovej ten kamarádskej jakoby vztah, což prostě, no... nevím jako, jestli je dobře nebo špatně. Takhle to dřív prostě bylo, ehm, děti nemám, abych to mohla dělat nějak jinak. Ehm, no, nevím.“

Elvíra

Elvíra ve svém interview působila uzavřeně. U svých odpovědí si nebyla jistá a měla tendenci hledat „správnou odpověď“. Potřebovala navádět od tazatelky. Tyto skutečnosti se odrazily na délce rozhovoru, který byl nejkratší ze všech (co do počtu znaku byl cca pětinový oproti nejdelšímu rozhovoru s Idou). Také proto z tohoto rozhovoru využívám nejméně dat. Přímo o bezdětnosti za dobu rozhovoru mluvila jednou, čímž se pro nás zajímavě ukazuje, že bezdětnost nutně nemusí být důležité téma v životě ženy. Při analýze proto vycházím z částí rozhovorů, kde odkazuje na hodnocení svého života. Když mluví o zažitých obtížích, tak mimo fyzické zmiňuje osobní těžkosti, ale o jaké konkrétně jde (a zdali se může jednat o bezdětnost) se blíže nedozvíme. Co je stěžejní pro interpretaci jejího interview, je její definice prožití života jako „proplouvání“. Právě ono proplouvání značí, že prožitý život neprožila, a neuchopila se iniciativy jej vytvářet.

„No, tak to zranění, bylo asi to nejhorší, co se jako, že jsem chodila přes rok o berlích a do dneška se nemůžu pořádně hejbat, a, tak to byla jedna těžkost, řešila jsem jako nějaký osobní věci, ale nevím konkrétně, spíš bych řekla, že tak nějak jako spíš proplouvám životem.“

Proplouvání, jisté odtazení od citů, je patrné i poté, co se tazatelka zeptá na životní těžkosti a přestože o nich už Elvíra předtím mluvila, v danou chvíli odpoví zamítavě, načež deklaruje, že nejde o to, že by těžkosti neměla, ale spíš o její neuvědomování si jich. To je ono proplouvání životem, ono nezainteresování se do událostí, ve kterých se nachází. Můžeme se domnívat, že podobně to má i s bezdětností.

„Já asi nemám žádný těžkosti. Jako mám těžkosti, ale já si je neuvědomuju.“

„A já se vždycky jako, já se snažim a ted' jako, se snažim prostě, nějak to jako přežít, ty věci, a neutrácet moc peněz.“

Marika

Marika v průběhu rozhovoru líčí, jak s plynutím středního věku mění i vnímání svého života. Nejde jen o to, že se změnil vnější podmínky, jako např. pro ni důležitá změna zaměstnání, ale hlavně o to, že změnila (a stále mění) způsob, jak nahlíží na sebe a na dění kolem sebe.

Dalo by se říci, že Marika rozděluje život na „před“, kdy byla velmi zaměřena na kariérní úspěch, udržovala vztah, jenž byl založen spíše na pragmatičnosti než na citech, a kdy nevnímala příliš své potřeby. Bodem zlomu se pro ni staly covidové restriktce, odchod ze zaměstnání a rozchod s partnerem. Všechny tyto události ji formovaly, a vedly k přesunu fokusu více na sebe samu, na své přání a potřeby. Situace, ve kterých se nachází, začíná vnímat jako více pod svou kontrolou. Pochopení jejího osobního vývoje je klíčové pro interpretaci.

Změna v jejím vnímání se ukazuje právě i v prožívání vlastní bezdětnosti. Původně ji vnímala silně negativně, jako osobní neúspěch, nesplnění „samozřejmého“ cíle. Dokonce trpěla úzkostí, kvůli čemuž docházela na psychoterapie.

„Měla jsem úzkost. Hlavně s tím životem právě. S tím pracovním a s tím, že to nefunguje tak jako ten můj osobní život tak, jak bych si představovala. Takže to bylo takové, že jsem měla z toho ty úzkosti a bála jsem se, měla jsem strach a tak jako.“

S tím, jak se svou změnou obrátila pozornost na sebe, přichází i uvědomění si vlastní hodnoty. Tím jako by si dovolila šťastný život pro sebe samu, ne pro to, co vnímá jako požadavky okolí. Proto už ani nechce mít rodinu za každou cenu, bezdětnost pro ni není přítěž. Chce rodinu pouze potud, pokud bude šťastná. Tím nepopírá, že chce mít děti, ale už si to přeje z jiných důvodů než v minulosti.

„Tak určitě vlastně sen jakoby první je ten, ta vlastně rodina. Abych měla rodinu. Partnera. Vlastně naplněný ten osobní život v tomhlectom. Ale ne za všech okolností.. Ale jako, přála bych si to. Ale tím, že jsem v minulosti nebyla jako to přesvědčená, že jsem jako pro to dost dobrá. Že prostě měla jsem v minulosti i ten problém v tom, že jako nejsem dost dobrá. Že se pořád snažím být lepší a lepší, ale v tomhlectom to není no, < směje se > ten život a ta osobnost. Teď vidím, že jsem jako dobrá. Že jsem se sebou spokojená. ale. A chci, aby teda mohla být jako v páru a mít jako tu rodinu a šťastnou.“

Ida

Ida se v první půlce rozhovoru k bezdětnosti vyjadřuje pouze okrajově. Mluví hodně o své transformaci, která ovlivnila i její prožívání vlastní bezdětnosti. Momentálně vnímá svou bezdětnost jako pozitivní, jelikož reflektuje, že prožité trápení mělo smyslu a je díky tomu skutečně připravená stát se matkou. Ida rozděluje život na „před“ a „po“, kdy „před“ byla velice zaměřena na kariéru a výkon, měla problémy se svou ženskostí a snažila se žít tak *aby to pěkně vypadalo*, čehož součástí mělo být i založení rodiny. Po zlomu, který pro ni byl vyznačen náročnými, zdravotními problémy a vztahovými potížemi, se zaměřila více na sebe, své potřeby a intuici. Životní cesta je tak hodně podobná s Marikou, což může mít souvislost s tím, že jsou dlouholeté přítelkyně.

Konkrétně bezdětnosti se věnuje až později v rozhovoru. O jejím prožívání bezdětnosti se dozvídáme při jejím popisu průběhu ezoterického semináře, při kterém se setkala s ženskými archetypy Evou a Lilith. Lilith je povětšinou vnímána jako temná část ženství (Aradia, 2023). Tento archetyp zabraňuje Idě mít děti, což jí navazuje úzkostné pocity. Jde o velice negativní popsání prožívání vlastní bezdětnosti. Vše se otáčí s uvědoměním, že prožité trápení má svůj význam a zabránění mít děti mělo být ne jejím trestem, ale ochranou. Právě to, že nemohla mít děti, bere jako pozitivní v tom, že jí bylo zabráněno žít život, ve kterém by byla nešťastná (*„aby ses stala domácí puškou“*).

„A třeba ta Lilith, to byl třeba fakt krásná žena. Ona jako. A teď. Ona mi říká: ‚Já jsem ti zabránila, jako mít děti.‘ A já jako úplně [naznačuje dušení] Jsem úplně. ‚Já jsem tě bránila, aby ses nestala. Já jsem jsem tě bránila, aby ses stala domácí puškou.‘“

Nyní Ida neprožívá bezdětnost jako neštěstí, neúspěch, ale jako osvobození. Není to osvobození od mateřství (stále doufá, že bude mít děti), ale osvobození od vzorců, které by předala dál, kdyby měla děti v nesprávnou chvíli (*„a že bych asi měla tu roli“*). To, že se s tím ve své životě dokázala vypořádat pro ni znamená, že už z jejího pohledu škodlivé vzorce nebude posílat dál.

„I když. Člověka někdy napadalo. To bylo i v tom dotazníku, že jestli to neměl dělat. A já říkám: ‚Ne!‘ Já bych vlastně nikdy nic neměnila. Už to období, kdy jsem to řešila mám pryč. A prostě opravdu všechno je tak, jak má být a i tak to cejtím. Že je to správně. I tady mě může někdo opravit, al já jsem si říkala: ‚Ne.‘ Že úplně to cejtím, že je to správně. Že není. To je jako zajímavý, ten vnitřní pocit je ten klid. Že jako všechno je to úplně na pohodu. Děje se, je to správně. To je jako fakt to bytostně cejtím.“

Žakelína

Žakelína se ze všech participantek věnuje bezdětnosti v rozhovoru nejvíce. Je znatelné, že pro ni je bezdětnost důležité a náročné téma, které se prolíná celým jejím životem. Stejně jako předchozí participantky i ona popisuje zlom ve svém životě, který měl vliv na její prožívání bezdětnosti. Už od dětství měla sen o budoucím životě, kdy založí rodinu, a tomuto snu přizpůsobila značnou část svého života. Pracovala v zahraničí, aby vydělala dostatek peněz na stavbu rodinného domu, ve kterém by se mohla usadit. Udržovala komplikovaný vztah se ženatým mužem, který jí sliboval, že opustí manželku, aby se Žakelínou založil rodinu. Mnoho ve svém životě uzpůsobila tomu, aby připravila půdu pro založení rodiny. Při pohledu zpět na svůj život popisuje, že se jí vše vydařilo, „až na tu rodinu.“

„Ne, já jsem chtěla hnedka navázat, mně to strašně bavilo. Já jsem vždycky chtěla čtyři děti, už prostě od toho dětství, já jsem věděla, že chci čtyři děti, domeček se zahradou a od dvanácti let jsem si šetřila peníze. (...) Takže to byl jako můj sen, takhle za tím jsem si šla a všechno se mi podařilo, co jsem chtěla, až prostě hold na tu rodinu no, to jako nedopadlo.“

Ve vlastní bezdětnosti vnímá pozitivní i negativní aspekty. Pro Žakelínu je hodně náročné, a několikrát se v rozhovoru k tomuto tématu vrací, že život se odehrál jinak, než očekávala. Založit rodinu byl její sen, a proto, když jí byl vystaven varovný signál od lékařů, začala naléhat na přítele. Prožitek pro ni byl o to horší, protože si plně uvědomovala, jak ji uniká poslední možnost mít dítě. Neúspěch jejího celoživotního snu pro ni byl tak ničivý, že upadla do depresí. Silné psychické problémy, kterými trpěla, nám ukazují, jak silně svou bezdětnost prožívala.

„A v době, kdy vlastně už já jsem začla mít problémy s myomama v břiše a už mi doktoři říkali že mám nejvyšší čas, tak já jsem začla tlačit na toho partnera, a říkala jsem ‚hele, teď nebo nikdy prostě, já ty děti chci mít‘ a to, no, tak prostě to nedopadlo. Já jsem viděla, že von prostě jako se tomu brání a že jako – zase vždycky, když jsem se s nim rozešla, tak von zas mi volal a ‚jo, tak do toho pudem, tak já se těším, budeme spolu mít děti‘ a pak zase když na to přišlo tak zase jako couvnul a – tak – tak jsem potom vycítila, že už prostě – a už jsem začla s tím mít hodně jako psychický problémy. Měla jsem deprese, dokonce jsem brala asi čtyři roky antidepressiva.“

Ačkoli obvykle v rozhovoru hodnotí život ze dvou stran (na jednu stranu jako velmi šťastný a na druhou nešťastný v tom, že se jí nepodařilo mít děti), tak se najdou momenty,

kdy na bezdětnost nenahlíží jako na neštěstí. Jako náhrada jí pomáhá vztah se současným partnerem, se kterým se seznámila až v době své neplodnosti. On jí přinesl novou chuť do života. Dokonce se ohlíží na nezdařilé založení rodinného života jako na možný úspěch, díky kterému nežije život, ve kterém by mohla být nešťastná.

„A já si myslím, že u mě v životě teda opravdu hodně při mně stálo to štěstí no v mnoha věcech. I když samozřejmě ty děti a to to jako asi by někdo mohl říct, to je neštěstí, ale zase si říkám zase mám teďka toho Dalimila jo. Zase kdyby to dopadlo jinak s tím ženáčem tak bůh ví, jak by to pak dopadlo. Bůh ví jestli on by, já bych pak nebyla sama s dětma tady a jestli ono by ho to netáhlo pořád zpátky,“

Žakelína jako jediná z respondentek mluví o vztahu s jinými dětmi, což jí dle jejích slov pomáhá překonat tíži vlastní bezdětnosti. Ačkoli tyto náhrady nehodnotí zcela jako plnohodnotné („není to samozřejmě vono“), je to něco, co jí jistě pomáhá bolest nad bezdětností překonat („takže si to vynahrazuju“). Sama sebe hodnotí jako srovnanou s danou situací.

„Takže se snažím jako si to vykompenzovat na těch vnoučatech... Pak máme sousedy, který maj tříletou holčičku a ta mě miluje, takže vlastně my jsme denně v kontaktu a takže si to vynahrazuju. Není to samozřejmě vono, jako to, co jsem si vždycky představovala, na co jsem se těšila, ale myslím si, že jsem se s tím docela jako srovnala, že si prostě to snažím najít jako jinde.“

7.3.2 Jakou roli hraje bezdětnost žen v jejich prožívání středního věku?

V teoretické části jsme se zabývali tím, jak je období středního věku spojováno s tím mít děti. Tato skutečnost byla reflektována i ve zkušenosti našich participantek. Samy uváděly, že bezdětnost ovlivnila prožívání jejich vlastního středního věku. Amélie uvádí, že střední věk sama u sebe nevnímá, v rozhovoru se orientuje podle věkového rozmezí, které jí řekla tazatelka. To vysvětluje tím, že si střední věk definuje jako bytostně spjatý s dětmi. Výchova dětí se pro ni vyznačuje výkyvy, které jako dávají životu rozdělení, které ona nepocituje. Její život bez dětí je stále stejný. Jelikož děti nemá, tak nemůže zažívat ani toto dělení životních etap, neuvědomuje si změny ve svém životním vývoji, čímž pádem u sebe nevnímá střední věk.

„Takže dobře, střední věk od 35, 40. No, tak já myslím, že asi normální... ehm, já mám situaci takovou, že jsem vdaná, pracuji, ale nemám děti. Takže si myslím, že tam to je asi takový asi

klíčový, protože si myslím, že normální střední věk, že lidi mají odrostlé děti a třeba se vracejí k něčemu, co jako dřív dělali. (...) Tak, je období, kdy asi děti vyrůstají, odcházejí a ty lidi se jakoby vracejí k nějakým věcem, který dělali dřív. Já tohle období nemám teda vlastně, protože jsem žádný děti nevychovala. Takže já asi jakoby jedu, jedu, ehm... ve všem, ve všem, co jsem měla a dělala prostě do té doby nebo prostě do těch 40, 45 pokračuju.“

To, že je její život v průběhu let jednotvárný a nezažívá žádné životní výkyvy (takže ani střední věk), vyjadřuje i při sumarizaci života celkově. Průměrnost svého života nevnímá v tom, že by žila stejně jako většina lidí, ale spíše v tom, že život je prost výkyvů, které život s dětmi nabízí. Žije naopak jiný život než ostatní. Možná tohoto života lituje („*bohužel pohodlný život*“), ale při uvědomění si této lítosti bere hned zpět, co řekla. Po celý rozhovor blíže nemluví o ničem, co by se jí mohlo dotknout, a pokud něco takového zmíní, tak to následně zruší („*ne bohužel*“). Může jít o přeroknutí nebo nedorozumění, ale podíl může mít i ne zcela vědomé uvědomování si této lítosti.

„Ehm, ale jako bilancování, ehm, nevím no, já myslím, že žiju dost průměrně, dost průměrně jakoby život. Ehm, asi nic úplně zajímavého, nic jako hrozného.“ (...) Ale, hm, takže nevím no, tak průměrně život, nic... nevím no, asi jako, asi pohodlně vlastně, jako bohužel pohodlně, ne bohužel, tak to není pohodlně, myslím, že právě taky ty nedostatky dokážou toho člověka nějak nasměrovat. Ehm, takže asi jako celkem jako pohodlný život.“

Stejně jako Amélie i Elvíra mluví o tom, že bezdětnost je příčinou, která jí brání plně prožívat a uvědomovat si střední věk. Na rozdíl od Amélie však nepopírá, že by střední věk prožívala. Mluví o tom tak, že je obecně zřejmé, že bez dětí není období středního věku tak silné („*víte co*“). Nezdá se však, že by bezdětnost byla negativní překážka, možná bezdětnost může vyznít až lehce pozitivně (díky bezdětnosti si neuvědomuje stárnutí, kterého se obává). Je to jedinkrát v rozhovoru, kdy zmíní přímo svou bezdětnost. Daleko více mluví o strachu ze stárnutí svého těla. Jelikož nemá děti, nemá připomínku stárnutí, tou připomínkou je proto její tělo, které jí tímto děsí.

„Já si to jako neuvědomuju, jako, že by, víte co, já nemám děti, a já si jako moc neuvědomuju, že by se v mém životě něco dělo, kromě toho, že se podívám do zrcadla, ale, jinak já se pořád jako snažím, jako se vzdělávat, a dozvídat se nové věci a sledovat kulturu aaa, jako, nezakrňt v té době, ve který jsem, jak to má jako spousta těch starších lidí.“

Žakelína stejně jako předchozí participantky spojuje střední věk s dětmi, což je definice, kterou sama nenaplnjuje. Rodina je dokonce první, co si představí při představě

prožívání středního věku. Tímto začíná celý její rozhovor a námět bezdětnosti se už pak táhne napříč. Žakelína popisuje střední věk jako vrchol života, pokud má člověk děti. Ty ona však nemá, a proto nesedí do této vize „vrcholu“. To, že nežije podle klasické šablony, tedy středního věku, jak si ho představuje, je pro ni těžké (používá slovo „bohužel“, projevuje lítost nad podobou života).

„Napadne mě rodina, napadne mě, že to je vlastně období, kdy rodiče vychovávají svoje děti, choděj do práce, a ten život se změní z takovýho toho volnýho studentskýho života vlastně v takovej zodpovědněj život, usazenej život (...) U mě bohužel je to trošku jinak než jak si představuju - nebo než jakou mám jako obecnou představu. Protože já bohužel nemůžu mít děti. Takže u mě vlastně to, co pro mě znamená ten střední věk a vlastně ta rodina, to jako - tak to u mě bohužel to je trošku jinak.“

Její představa o středním věku jakoby se jí netýkala. Vše popisuje slovy jako „myslím si“, „nevím“, „umím si to představit“. Jde o pouhý popis něčeho, co ona nezažije. Pro ni je krize středního věku, stejně jako celé dané vývojové období, spojená s dětmi, ale také s prací a financemi. Spojení s dětmi je však pro ni nejvýznamnější, nejčastěji se opakující téma, ke kterému se při otázce na krizi středního věku opakovaně vrací, a které ji zřejmě také nejvíc jako odtrhuje od toho střední věk prožívat. To, jak dlouze a rozsáhle mluví o středním věku jako spojeném s dětmi, nám může také ukazovat, jak dalece o tom přemýšlí a má v sobě tuto představu zakódovanou.

„Já si myslím, že krize středního věku může přijít v momentě, kdy ten člověk je unaveněj tím, co vlastně všechno prožívá. Že je spoustu starostí s dětma, v práci třeba už je delší dobu a najednou ho to tam přestane bavit nebo je málo peněz (...) Ale to je moje představa, že v uhle chvíli ten člověk může prostě najednou dojít k tomu, že prostě ztratí jako síly. (...) A myslím si, že to může přijít v době, kdy třeba ty děti už začnou bejt jako samostatnější a najednou ten rodič už jako ztrácí takovou tu, takovej ten pocit, že jako je strašně pro ty děti důležitěj. (...) Tak to si umím představit, že to je ta krize toho středního věku“

Žakelína však nepopírá, že je ve středním věku. Jenom není zcela takový, jak si ho obecně představuje, protože mu chybí ta hlavní rodinná náplň. Splňuje však jiná kritéria, která si pod středním věkem představuje, a to je usazenost. Děti tedy nejsou zcela zabráněním prožívání období středního věku.

„Jsem usazená, jsem vlastně - žiju jakoby tím životem, kterej si představuju, že teda k tomu střednímu věku patří... ale bez těch dětí.“

7.3.3 Jak bezdětné ženy ve středním věku vnímají očekávání, která vůči nim má společnost?

U Amélie vidíme zajímavý vývoj v průběhu rozhovoru ohledně vnímaného očekávání od jedinců ve středním věku. Zatímco na začátku rozhovoru se otevírá s názorem, že střední věk je spjat s rodičovstvím, a proto ona střední věk neprožívá, na konci interview si nemyslí, že existují nějaká ucelená podoba života jedince ve středním věku. V tom se reflektuje její vnímání života jakožto stále stejného, ve kterém se výrazně neprojevují jednotlivé životní etapy. Ze svého pohledu spojuje střední věk s bezdětností, ale když má mluvit o tom, co společnost očekává od středního věku, nemá přesnou představu a jako uhýbá ze své původní definice.

„Nevím, nevím, nevím. Jako nevím. Já myslím, že žádnéjustr na střední věk není. Je to prostě věk jako jakékoliv jiné, ve kterým každé dělá něco podle toho, jak sám uváží, každé jsme jiné, každé máme jako jiný zájmy samozřejmě jako... nevím, tak ja myslím, že každé dělá to, co jakoby chce, zvládne, umí a ty ostatní by to měli respektovat a jako tolerovat.“

To, že od společnosti nevnímá žádná očekávání na jedince ve středním věku, je pro ni možná osvobozující právě ve smyslu bezdětnosti. Možná dřív u ostatních tlak vnímala, o tom se nevyjadřuje. Jasně je, že dříve očekávání na svou osobu od druhých vnímala, ale oprostila se od nich, což vnímá pozitivně. Odráží to podobu jejího života, od kterého je jako odtažena.

„Jo, já jsem se hrozně odprosila vod toho, co ostatní si myslí nebo co prostě předpokládaj nebo nepředpokládaj, mně to je jedno, protože samozřejmě jim je taky jedno, co já dělám nebo to <smích>, takže taková ta jako asi nezávislost, nelpění prostě na nějakých věcech, vlastně i vztazích asi jako k závěru. Ehm, takže třeba, třeba tohle asi jako hodně pozitivní zkušenost.“

Když Marika hodnotí, jaké kulturní očekávání jsou na ženy ve středním věku kladeny, nezmíní v první řadě bezdětnost, ale kariéru a peníze, což může souviset s tím, jak se po celý předchozí život silně zaměřovala na budování kariéry. V tomto ohledu je to společenské očekávání, které naplnila. Očekávání pro založení rodiny zmiňuje až posléze, ale blíže se mu nevěnuje, což může naznačovat, že taková očekávání u společnosti příliš nevnímá.

„Že co očekává od žen ve středním věku, tak je to v první řadě, aby měly asi, aby měli nějaký ekonomický přínos pro stát. (...) Ale přijde mi, to, že u nás pořád vlastně od těch žen

středního věku se očekává, že budou jakoby všechno táhnout. Tu ekonomiku, tu rodinu a ten vlastní život prostě taky. Že se s tím nějak dokážou vypořádat.“

Ačkoli založení rodiny nejmenuje jako prvořadé, tak právě kvůli tomu je vystavena největšímu tlaku. Pravděpodobně i tento tlak byl důvodem jejích psychickým problémů. Dobře zde vidíme posun v jejím vývoji, kdy se pod tlakem neuzavře do sebe a neutápí se v úzkosti, ale drží si už jistý odstup. Je si jistější sama sebou, a proto se jí postoje ostatních tolik nedotýkají. Očekávání považuje za problém ostatních, ne svůj.

„No, pro mě je to třeba těžké, když to vezmu tak jako z pohledu toho, že hodně jako jsou tam ty předsudky. Že prostě žena musí mít už tu rodinu a všechno. Tak jako pro mě je to někdy jakoby nepříjemné a vlastně i člověk z toho pak může mít ty úzkosti. Že prostě nenaplnuje všechny ty představy těch lidí okolo, ale vždycky si pak jako prostě řeknu, že je to vlastně jejich problém, jak oni to cítí. Prostě není všechno zlato, co se třpytí. A prostě každý má tu svoji vlastně cestu životní jinou.“

Zmínila i konkrétní situaci, kterou si v minulosti prošla v době, kdy byla terčem mobbingu a byla konfrontována vyloženě kvůli své bezdětnosti. Tuto zkušenost hodnotí výrazně negativně („to bylo takový jako hrozný“), ale na tomto příkladu můžeme vnímat změnu, která se u Mariky udála ve smyslu, že je odolnější k poznámkách ostatních („řeknu si, že to je prostě tak, jak to je“).

„Kdežto třeba ta kolegyně na té Karlovce, tak ta mi první řekla, ‚Nemáš děti. No tak nemáš co dělat.‘ Pak ještě nějak zdůvodnění, že kdybych měla děti, tak bych se chovala jinak. Tak to bylo takový jako < směje se > hrozný < směje se >. Že tam jsem to jako i více takhle vnímala. Ale jako teď'kom už to je jakože, když někdo něco má. Nějakou poznámku, co se může někdy naskytnout, tak si to prostě vyfiltruju a řeknu si, že to je prostě tak, jak to je. Je to, je to v pohodě no.“

Když Ida mluví o očekáváních společnosti, mluví výhradně o ženách. Tlak vnímá o to větší, protože nežije život podle běžné šablony, tedy zajištění rodiny a „mít ty děti, žejo“. Tím „žejo“ indikuje, jak jsou tato očekávání brána za samozřejmost. V tom a v dalších ohledech ona nespĺňuje podmínky společnosti a staví ji to do náročné pozice. Ona se tomu brání tím, že společnost chce jen „aby to pěkně vypadalo“ – to je způsob života, jaký žít nechce, ona chce věci skutečně prožívat.

„Tak, vzhledem k tomu, že já to mám úplně jinak než všichni. Tak já jsem. Je to náročný to ustát jako. Ze začátku to pro mě bylo. Ale teď' vlastně je mi to fuk. Jo, že musíte být jako

zabezpečený. Mít ty děti, žejjo. No, tak toho partnera, Vdaná nebo. A tak no. No, tak. Aby to pěkně vypadalo všechno.“

Popisuje konkrétní případy, kdy je kvůli bezdětnosti na ni pohlíženo jinak. Tyto poznámky („nemáš děti, máš spoustu volného času“) se jí dotýkají na osobní rovině. Případala si kvůli tomu méněcenná a měla potřebu se obhajovat („vždyť jsem v práci přeci“). Ukazuje to, jak jsou pro ni tyto drobné a vlastně nenápadné poznámky bolestné. Týkají se bezdětnosti, která jí není lhostejná.

„Tak třeba, když nám říkaj: ‚Tak ty jako. A co ty jako děláš ve volným čase? Dyt' nemáš děti, tak máš spoustu volného času.‘ A já: ‚Prosím?‘ Jakože tohleto jo. A já jsem říkala, vždyť na tom nezáleží, jestli mám nebo nemám děti, vždyť jsem v práci přeci. To s tím vůbec nesouvisí jo.“

Tlaku nečelí jen ze svého širokého okolí, ale i od nejbližších. Popisuje, jaké požadavky na ni kladla matka a jak se v průběhu let mění. Zde dobře vidíme očekávání, kterým je Ida v průběhu let vystavována. Zatímco při jejím studiu ji matka výrazně („hlavně“) žádá, aby zůstala bezdětná, s Idy přibývajícím věkem se matky postoj mění a naznačuje, že už je za pět minut dvanáct („kdy už“). Ida tím vnímá stále větší tlak. S postupujícím středním věkem je Ida jako zproštěna očekávání a může pocítit úlevu („a teď mám klid“). Očekávání matky nejsou v souladu s rozpoložením Idy, která oproti matčiným očekáváním chce momentálně dítě.

„Že třeba moje maminka na vejšce, na tý první vejšce, když jsem byla: ‚Hlavně neměj děti. Hlavně neměj děti.‘ A pak: ‚Prosímtě, kdy už budou ty děti? Kdy už budou ty děti?‘ A teď mám klid. Ted už se. S ničím nepočítá. O to větší to bude překvápko. < směje se >“

7.3.4 Jaké jsou subjektivní důvody a příčiny bezdětnosti žen ve středním věku?

Amélie témata v rozhovoru povětšinou nerozvádí, stejně tak se příliš nevyjadřuje k tomu, proč nemá rodinu.. Při otázce na *důležitá rozhodnutí související s obdobím středního věku* odpovídá nejdříve neutrálně, váhavě. Po prvotní bagatelizaci, konstatování, že ničemu takovému nečelila, se dozvídáme možnou příčinu bezdětnosti. Přestože má manžela (a tak nenalezení partnera není jednou z příčin), zmiňuje kvalitu jejich partnerského vztahu, což by potencionálně mohlo být jedním z důvodů, proč neměli děti (vztah nebyl dostatečně kvalitní). To, že ten vztah není ideální, netají, a bere tak, jak je – v tomto mluví na ni

překvapivě jistě a zřejmě to ukazuje, že je s tím smířená a vnímá to jako uzavřenou věc. Nejistá je, když rozebírá možné řešení těchto potíží. Používá slovo „asi“, které je opět snahou jakýsi odhlédnutí od reality svých emocí.

„Ehm, s manželem, s kterým jsme skoro 20 let a někdy se jako sekáme, žejo tak jako... já si na šťastný nebo ideální manželství nehraju, takže, ehm, jakože bych odcházela nebo neodcházela nebo něco řešila, tak to mě asi jako napadlo, ale nikdy jsem to jako <smích> jako nerealizovala.“

Co je pro naši otázku zajímavé, je, že vzápětí po zmínění partnerských potíží zmiňuje, že nejspíš byla nějaká intence z její strany stát se matkou. Situaci ale jako nedrží ve svých rukou a stejně jako u jiných témat i zde nečelí odpovědnosti za to, jak se tato intence v jejím životě vyvinula. Dozvídáme se však, že nejspíš děti v nějaké části života plánovala, ale konečný neúspěch je z jejího pohledu výsledkem okolností mimo její moc.

„Ehm, s těma dětma, to tak dopadlo, to jako... člověk se rozhodne, ale okolnosti jsou jiný, žejo. Ehm, no, ehm, no.“

U Mariky je důvod bezdětnosti jasnější. Její zájem založit rodinu je z rozhovoru zřejmý, ale potíže má s nalezením vhodného partnera. S posledním přítelem se rozešla z více důvodů, mezi nimiž byly v neposlední řadě neshody ohledně založení rodiny. Mnohokrát, když v rozhovoru mluví o rodině a partnerských vztazích, používá slovo „samozřejmě“. To může značit, že rodinný život je pro ni samozřejmá součást života, které by téměř každý chtěl a měl dosáhnout. Partner tuto samozřejmost však neopětoval, což skončilo rozchodem a pro Mariku se tím uzavřela možnost počít potomka.

„Byli jsme spolu dva roky. Jako nebylo to nic dlouhého < směje se >, ale jako byli to dva roky. A samozřejmě už v tom věku to pro mě bylo důležité, to nějak posunou. Takže jsem to tak vnímala, že teda bych se chtěla ještě samozřejmě více soustředit na ten osobní život, prostě mít tu rodinu a tak dále, ale tím, že ten partner prostě nechtěl to dítě a nechtěl nějak jako taky prohlubovat ten náš vztah.“

Dalším faktorem přičiňující se na Mariky bezdětnosti, je její práce. Jelikož se velmi věnovala kariéře, neměla dostatek času na soukromý život. Potíže v práci se jí přenášely do osobního života, což přispělo k rozpadu vztahu.

„No, takže jako, měla jsem tu práci a to se pak samozřejmě jako pak trošku mělo dopady na můj soukromý život, že já jsem pak, jak jsem byla nespokojená v té práci, tak jsem pak ještě

tlačila na toho partnera, že bych chtěla založit rodinu, což ten partner jako nechtěl, takže jsme se pak jakoby rozešli.“

Ida popisuje, že dříve trpěla problémem s uvědomováním si své ženskosti a dovození si *být ženou*. Dříve nebyla v ženské energii, byla „ten“. Ženskost pro ni spočívá i v dovození nechat se opečovávat. U ni jde o přerod v její osobě, kdy se vzdala kontroly, tedy pocitu, že vše musí ovládat a dovést k dokonalosti. Nechtěla se nechat někým opečovávat a tím se kontroly vzdát. Dnes si sebe sama uvědomuje jiným způsobem, spíše uvědomováním si situací, ve kterých se nachází, a pojmenovávání pocitů, které se prožívá. Nepotřebuje už ty situace a emoce řídit. Problémy se ženskostí mohou úzce souviset s její bezdětností, jelikož stát se matkou je silně ženská role, ale ona se jako žena nevnímala.

„Prostě jsem byla ‚ten‘. Jako nebyla. Že. Já nevím, jak to. V té ženské energii. Že jsem si nedovolila. Jako, že jsem si to nedovolila jako. Jako nechat se opečovávat, jakože. (...) Že né, že všech a za všechno se [předvádí zvuk biče] Hned jako zpeskovat, když něco nevyjde. Když to není perfektní, tak to taky nevadí, žejo. Takže tohleto hodně jsem se naučila. I se to stále učím no.“

Dalším faktorem, který může být příčinou její bezdětnosti, je zaměření na kariéru. Popisuje, že toto zaměření jí drželo zpátky v žití. Když se obrátila k sobě a na své potřeby, uvědomila si, že chce žít. Na svůj předchozí život zaměřený na výkon se dívá s negací („*takhle žít nechci*“).

„No, jako jsem říkala: ‚Tak takhle ne. Takhle ne. Takhle žít nechci.‘ (...) No, já si pamatuju, že jsem měla asi třikrát, že jsem hodně pracovala. Prostě pracovitá. Prostě ten výkon. (...) Perfekcionismus, ten výkon. To jsem tam měla asi třikrát no. A že jsem nežila doopravdy no. A že jsem vlastně sama sebe zanedbávala no.“

U Žakelíny je bezdětnost zapříčiněna mnoha faktory, přičemž za některé dává vinu sama sobě. Jedním z těchto faktorů, za které sama před sebou nese zodpovědnost, je vnímané oddálení středního věku a prodloužení mládí souvisejícím hlavně s cestováním, které ji právě bránilo se usadit. Tím, že oddálila svůj příchod do středního věku, ve svém vnímání oddálila i dobu, kdy mohla mít dítě. Když sama na sebe klade zodpovědnost a vinu za svou bezdětnost, nevnímám u ní žádný vztek. Přijde mi to jako prosté konstatování, reflektování skutečnosti bez větší citové angažovanosti.

„No u mě se to ještě posunulo. Protože já se skončením vejšky jsem začla hodně cestovat, takže mně vlastně ten střední věk u mě nastal mnohem pozdějc než co si myslím, že u těch

jinejch lidí, kdy vlastně začnou tu rodinu. Podle mě ten – to jako – ta hranice je, když ten člověk se usadí a má tu rodinu. To pro mě tak jako – to vždycky tak jako bylo. No, a mně se to posunulo, protože já jsem hodně cestovala. Takže mě – to taky byla vlastně víceméně jakoby i moje vina, že jsem nestihla vlastně mít jakoby tu rodinu dřív.“

Další příčinou, za kterou si ukládá vinu, je setrvávání s nevhodným partnerem v době ideální na početí dítěte. V lásce byla zřejmě poněkud naivní („*když se zamiluju, tak prostě strašně tomu věřím*“), neuvědomovala si možnost neúspěchu. Tato slepota se jí stala osudná v propánutí poslední šance na dítě. Všechny tyto skutečnosti si uvědomuje a sama je reflektuje, nesnaží se před sebou nic zastírat.

„Ale já zas jsem tak jako - takovej blázen, že já když se zamiluju, tak prostě strašně tomu věřím, že ten vztah jako vyjde a dám tomu všechno. Takže já jsem se vlastně jakoby odevzdala vztahu, kterej neměl víceméně budoucnost, a tím jsem vlastně propásla tu svou šanci v tom – jakoby v tom středním věku, kdy jsem prostě to nestihla.“

U Žakelíny mají na bezdětnost vliv také faktory, které již nepovažuje za svou vinu. Důležitou událostí, za kterou nepřebírá zodpovědnost vzhledem ke své bezdětnosti, jsou zdravotní problémy. Tyto problémy pro ni znamenaly časové ohraničení vlastní plodnosti, šlo doslova o tikání „biologických hodin“. To, že o této časové omezenosti věděla, bylo její výhodou, protože mohla včas zakročit, o což se také pokusila a vyvinula nátlak na bývalého partnera. V této krizové chvíli a své poslední možnosti musela čelit skutečnosti, se kterou nemohla už nic udělat, a to tomu, že partner odmítal založit rodinu.

„A v době, kdy vlastně už já jsem začla mít problémy s myomama v břiše a už mi doktoři říkali že mám nejvyšší čas, tak já jsem začla tlačit na toho partnera, a říkala jsem ‚hele, teď nebo nikdy prostě, já ty děti chci mít‘ a to, no, tak prostě to nedopadlo. Já jsem viděla, že von prostě jako se tomu brání.“

7.4 Tematická analýza

7.4.1 Bezdětné ženy jako „kariéristky“

Jelikož se u několika žen projevilo téma kariéry jako významné v jejich životě, chci ukázat, jestli je důležité v kontextu bezdětnosti. Často se mluví o bezdětných ženách hanlivě jako o „kariéristkách“. Je však kariéra tím, co ženu odrhne od založení rodiny?

Celý rozhovor s Marikou je provázen tématem kariéry jako podstatným v jejím životě. Marika si za posledních pár let prošla změnami, které vedly k přehodnocení svých priorit. Před oním zlomem ve svém životě byla velmi zaměřena na kariéru. Do bodu zlomu byl její život naplněn především prací. Ve 38 letech přichází uvědomění, že dosavadní život spojen s kariérou není způsob, jakým chce žít (*„nebýt jenom zaměřena na práci“*). Naznačuje, že dříve pro ni práce hrála prim a byla překážkou pro to, aby se mohla zabývat svým osobním životem (třeba nalezením partnera a založením rodiny),

„Určitě, no tak pokud jde teda o ten střední věk, tak já jsem, si myslím, že jsem ho začala vnímat možná o něco později, v těch 38 letech si myslím, že jsem to jako více začala vnímat, že jsem byla více tak jako zaměřená na to, že je potřeba nějak změnit ten svůj život a více jako být jako.“

Její cíle jsou nadále spojeny s kariérou. Můžeme vidět, že kariéra je pro ni nadále důležitá a zřejmě se zaměření na ni ani zcela zbavit nechce, ale už se nezaměřuje výhradně na ni. Primem je pro ni založení rodiny a nalezení partnera. Tento rodinný život chce spojit s životem kariérním, což ukazuje, jak je pro ni důležité si kariéru stále uchovat.

„Že by mě to třeba taky lákalo na chvíli prostě vyjet do toho zahraničí s tou rodinou a tam pracovat na nějaké ambasádě nebo tak. Takže to by mě jako hodně lákalo.“

Ida v průběhu svého rozhovoru několikrát zmiňuje, že prošla v posledních pár letech zlomy, které výrazně ovlivnily její osobnost. Před oněmi zlomy byla velmi zaměřena na kariéru a výkon. V úryvku se na začátku zmiňuje o svém současném studiu, díky kterému se začala víc zaměřovat sama na sebe. S tímto novým náhledem vnímá, že věnovala zaměstnání na fakultě příliš mnoho na úkor osobní pohody. Vidíme, že od tohoto života chtěla odejít a začít znovu (*„něco potřebuju dělat jinak“*). S tím se pojí i to, že chce založit rodinu.

„A teď na škole jsem vlastně zintenzivnila tu práci na sobě. No. A bylo to tak, že já jsem na té fakultě už pořád. Vlastně od studií. Tak já jsem si od toho už jako potřebovala odpočinout. A cítila jsem, že něco potřebuju dělat jinak. no.“

Pro Žakelínu hrála práce v životě důležitou roli, ne však ve smyslu budování kariéry. V době konání rozhovoru byla Žakelína již po dobu několika měsíců nezaměstnaná. Dříve procestovala celý svět a pracovala zejména jako lyžařská instruktorka v zahraničních resortech. Práce ji sloužila jako prostředek pro uskutečnění cíle založit rodinu. Kvůli tomuto snu obětovala roky života prací, ve které se poslední roky cítila jako „svázaná“.

„Byla jsem svázaná i tou prací, protože jsem potřebovala peníze, abych dostavěla domeček, jinak než tak jak jsem pracovala jako, tak bych je nevydělala, kdybych tady šla učit do školy, tak to bych jako neměla šanci. Takže jsem byla svázaná, byla jsem v kleštích, že jsem věděla, že musím tam zůstat do té doby, než prostě si to tady všechno zaplatím.“

Tento způsob zajištění rodiny se však stal paradoxně osudným. Kvůli práci neměla kapacitu na zajištění „pořádného vztahu“ a „usazeného života“, jehož součástí by pravděpodobně byly i děti. Snaha zabezpečit rodinu měla tedy opačný efekt, tedy znemožnila vůbec rodinu založit. Přesto není vůči své minulosti jízlivá a právě vydělané peníze z práce ji nakonec posloužily, aby v současnosti mohla žít poklidný život, i když bez dětí. Toto zpětně hodnotí jako pozitivum.

„Dělala jsem práci, která mě vlastně baví, tak ta daň z toho byla to, že jsem holt neměla žádnéj jakoby pořádněj vztah a neměla jsem jakoby usazenej život a takový. A to ve výsledku vidím jakoby tak, že to bylo pozitivní, protože nebejt toho, tak bych neměla ted'ka ten barák, nemohla bych bejt ted'ka s tím Jirkou jo. Řešila bych úplně jiný problémy.“

7.4.2 Význam nalezení vhodného partnera

V první části rozhovoru je Elvíra tázána na těžkosti ve svém životě. Jelikož zprvu nerada těmto věcem věnuje pozornost, tak odpovídá poněkud netečně a potřebuje bližší navedení k odpovědi, kdy tazatelka jako jednu z možných z eventuelních těžkostí zmíní partnerské problémy. Elvíra o těchto problémech mluví, jakoby se jí ne docela týkaly. Z úryvku by se zdálo, že oddělený život s partnerem je pro ni vyhovující a zmínila jej pouze, protože chtěla zvolit alespoň nějakou odpověď (což může souviset s tím, že opakovaně v rozhovoru chtěla hledat „správnou odpověď“), čemuž napovídá i nejisté zakončení její odpovědi.

„No, tak já si myslím, že tyhle věci mám v pohodě, s partnerem si to moc neuvědomuju, máme oddělený, oddělený <smích> pokoje, <smích> a nějak tak si každěj žijeme jako svým životem a o víkendu jsme chvíli spolu, jdeme někam třeba na procházku a jinak si asi každěj děláme,

máme jako svoje vlastní koníčky (...) no, s partnerem těžkosti, no, nevím. Odpovídám dobře? Já vůbec nevím, co vám mám říkat, nebo.“

Posléze, když se tazatelka táže na prožité životní krize, vrací se Elvíra zpět k partnerskému soužití. Stejně jako v předešlé odpovědi i zde se směje při zmínce oddělených pokojů, ale tentokrát více proniká do tématu a oproti předchozí odpovědi si problémy více uvědomuje a onomu uvědomění se tolik nebrání. Je to jen lehký náznak, který nám ukazuje, že problematické soužití s partnerem je pro ni v životě významné (přeci jen jej zmiňuje jako krizi). Odcizení od partnera může být jeden z důvodů, proč nezaložili rodinu, ale jde pouze o mé domněnky, jelikož participantka partnerský život s bezdětností nespojuje.

„No, tak možná jako třeba toho partnera, se kterým jsme se úplně jako odcizili, ale, jo? Že prostě už. Jak bych to řekla, každej jsme prostě někde úplně jinde, jo? On je teda jakoby cizinec, a mě nebaví prostě chodit do těch barů (...) a, on, zase ho třeba jako nebavěj jako moji přátelé a nebo já se chci koukat na nějaký film, kterému on nerozumí a. Tak jsme se tak nějak jako úplně odcizili, ale <smích> oddělený pokoje <smích>.“

U Mariky je touha po partnerském vztahu něčím, co by mělo být společensky „samozřejmé“. Dozvídáme se, že momentálně se aktivně nepodílí na hledání partnera, ačkoli nečeká, že bez jejího přičinění k tomu dojde („*nechci říct, že to nechávám osudu*“). Tím „samozřejmé“ jako by obhajovala, že ačkoli momentálně aktivně nehledá, tak ví, že je správné se na hledání partnera podílet („*bych samozřejmě chtěla partnera*“). Jako by měla stále tendenci obhajovat svou momentální nečinnost.

„Takže to, takže jo, žejo, že se změni v tom středním věku, se zaměřuju více na sebe, co chci a na to, jak chci jako abych byla zdravá, měla zdravé tělo i tu mysl, nějak duševně a vím, že teda jako teda bych samozřejmě chtěla partnera, ale nechci říct, že to jako nechávám osudu, ale prostě nejsem do toho teďkom tak jako angažovaná,“

To, že nemá partnera, je pro ni, jak se ukazuje, těžká zkušenost. Dříve to brala jako osobní selhání, momentálně na to pohlíží jako na potřebné negativní zkušenosti, které ji pomáhají k tomu, aby v budoucnu mohla tento vzorec změnit. Sama označuje výběr předchozích partnerů za negativní zkušenost, která však není definitivní a budoucnost vnímá optimisticky. S tím spojuje i možnost mít rodinu.

„A pak samozřejmě i ten partner. Že si můžu říct, že jsem si žejo dobře nevybrala toho partnera, ale taky to vnímám teď už jako z pohledu toho, že je to pro mě jakoby zkušenost.“

Negativní. Takže věřím tomu, že to bude teďkom co přijde nějaký správný partner nebo prostě, že se k sobě budeme hodit a že budeme oba spokojeni v tom vztahu.“

Pro Idu je hledání partnera dlouhodobě důležité téma. Ve svém životě popisuje problémy s intimitou v partnerských vztazích a jak se její vnímání mužů změnilo. Sama tvrdí, že problém s muži pro ni není nikdy nebyl zcela kritický (není „opravdu v hajzlu“), čímž nejspíš naznačuje, že je zde stále cesta, jak tento problém napravit. Stejně jako o jiných svých problémech i zde mluví se samozřejmostí, že se situace zlepší v její prospěch („já jsem věděla, že se to ukončí“).

„Já nevím, jestli i ty partnerský vztahy. Jestli, jak se to všechno. Ale já jsem věděla, že se to ukončí. To já bych to nevnímala jako krizi úplně. Já vnímám krizi, jako že opravdu jste v hajzlu.“

Ida má sice jistotu ve zlepšení, ale není v problému pasivní a sama se na jeho změně podílí skrze cestu léčení (psychoterapie, rodinné konstelace, ezoterika). Ačkoli v jiných oblastech začala vnímat zlepšení, muži byly stále něco, co se jí nedařilo změnit. Cítila bezmoc, že v oblasti partnerského soužití byla stále na stejném bodě („já už ani nevím“). V této situaci si ani neuvědomovala, v čem problém přesně spočívá.

„Prostě jsem si říkala, že je to zajímavý. Všechno šlape. Ale jenom ta partnerská oblast pořád ne. A já už ani nevím, co bych na sobě makala.“

Ida se proto uchýlila i k energetické léčbě, kterou blíže nespecifikuje. Jako i u jiných svých problémů (např. u problému se ženskostí), i při problémech s muži potřebovala nasměrování od někoho zvenčí. U Idy se tyto „aha momenty“ v jejím životě většinou objevují po intervenci někoho jiného. Zde můžeme pozorovat posun, který Ida ve svém životě udělala. Otevřela se svým pocitům („máte srdce na dlani“), ale nedokázala tuto změnu posunout mimo sebe („nedoputuje k mužům“). V rozhovoru svůj posun nedává do těchto souvislostí, ale já vnímám, že se od otevření sama k sobě postupně dostává k otevření se druhým.

„A ona mi říká: ‚Idunko, já vím, vy máte srdce na dlani, ale ona ta energie jako nedojde, jako nevyjde jako.‘ Že jako někdo, ale že to nedojde. Jako nedoputuje to k těm mužům. nebo. Řikám: ‚Aha.‘ A ona: ‚No, tak se podíváme na to.‘“

Pro Žakelínu je téma partnerského vztahu v současnosti velice důležité. Svůj současný vztah vnímá jako stabilní a bezpečný (je pod „ochrannými křídly“). Jde o něco, co

potřebovala a vyhledávala („*toužila jsem po tom*“). Tento vztah naplňuje její život („*nastalo obrovské souznění*“) a stává se hlavním tématem jejího života.

„No, a já jsem zase taky toužila po tom mít vlastně někoho, kdo jako mě vezme pod ty ochranné křídla, a taky s kým budu mít hlavně ty společný zájmy (,,,) takže jsme najednou se v tom úplně jako sešli, a nějakým způsobem tam nastalo to obrovský souznění.“

Současný vztah má pro ni dokonce tak silný pozitivní vliv, že vykompenzuje ztrátu možnosti mít vlastní dítě. Díky vztahu vnímá pozitivní aspekty bezdětnosti (mají na sebe s partnerem klid), což na ni zřejmě působí až léčivým dojmem („*co mě vždycky uklidní*“). V tomto kontextu si život s dětmi představuje jako narušení tohoto krásného partnerského soužití. Vztah jí poskytuje útěchu nad ztracenou ztrátou a ospravedlňuje život bez dětí.

„A co mě teda vždycky uklidní, jak říkáte, tak je hlavně to, že hlavně ten partner má klid teda, jó, že – že ten náš vztah může být o to silnější a pohodovější, když prostě do toho nejsou ty problémy s těma dětma, no.“

Současný vztah pro ni dokonce hraje tak důležitou roli, že je pro ni konečným vrcholem života. Jde o naplnění její představy partnerského vztahu a dál už její představy nezasahují. Z toho logicky usuzuje, že nic lepšího už být ani nemůže. Nejenže to vnímá na racionální rovině, ale i na emoční („*nic jiného nechce*“). Vztah s partnerem je pro ni životním vrcholem, což znamená současně pozitivum pro její nynější život, ale pravděpodobnou bolest v budoucnosti, jelikož z vrcholu už bude sestupovat jen dolů.

„Já si představuju, že by měl vypadat partnerskej vztah, to že ty dva lidi prostě jedou jakoby stejně, jedou spolu a prostě maj to jakoby to...A až on nebude, neumím si představit, že bych pak měla začít ještě někoho jako hledat jinýho, to vůbec, ani se mi do toho nechce. Já jsem si užila vztahů dost.“

7.4.3 Tváří v tvář bezdětné budoucnosti

Amélie svůj prožitý život hodnotí veskrze prázdně, ani pozitivně ani negativně. Stejně jako hodnotí svůj předchozí život, hodnotí i budoucnost jako prázdnou a stále stejnou, zproštěnou výraznějších odchylek. Jediné, co vnímá do budoucna jinak, je fyzická nemohoucnost spojená se stářím. Není patrný zájem o změnu této představy budoucnosti.

„No, tak asi stejně, co vidím, co dělám teďka, nevím. Ehm, no, nevím, tak já zatím pracuju. Mě práce baví, co dělám, říkám, mohla bych dělat něco jiného asi, nevím. Ehm, no, takže já

myslim, že do budoucnosti budu pracovat, ehm, trávit si svůj volných čas, jak ho trávím teďka, dokud můžu, jako co se týká nějak jako fyzicky. Ehm, no, no možná s nějakajma úplně novejma aktivitama nebudu začínat. Protože nevim, říkala jsem, že to, co jsem nevyzkoušela do 40 prostě zkoušet nebudu.“

To, že pro svou budoucnost nemá žádné představy, se jí zřejmě dotýká. Vnímá, že kvůli tomu může být vnímána jako někdo, kdo život nežije, ale přežívá. Toto sice odmítá, ale poměrně nerozhodnou rétorikou (smích, „jako“, „ale tak to asi ne“). Možná si svým stanoviskem není zcela jista. Nejistota v odpovědi ale může být způsobena i tím, že je pro ni odpovídat příliš intimní a nepříjemné, nebo je z rozhovoru nervózní, či jde o běžný způsob její komunikace.

„Ale jako nějakaj jako velkej cíl, nevim. A to je divný ne, když člověk nemá žádněj cíl, tak potom jako vypadá, že <smích> jako, že jako to chce teda přežít, ale tak to asi ne.“

Se středním věkem přichází i úpadek fyzické síly, což je pro Elvíru připomínkou přicházejícího stáří. Stáří ji neděsí jen vzhledem k tělesným obtížím, ale hlavně pro strach z nezajištěné budoucnosti. Vnímá, že pro budoucí život nemá potřebné jistoty. Před tím, než o svých strastech promluví, tak se výrazně směje, což dělá v rozhovoru opakovaně ve chvílích, kdy mluví o nepříjemných situacích.

„<smích> Obavy z toho, že to nezaplátím, jako, tu budoucnost, jako to, až jednou přestanu být aktivní, tak ehm. Až nebudu moct z nějakýho důvodu pracovat, nikde nijak a nebudu mít z čeho to platit, toho se bojím hodně.“

Nejistá budoucnost je potíží, které se chce vyhybat, ale tělo je neutuchající připomínkou. Zdravé fyzické tělo je její jediná vnímaná možnost pozitivní budoucnosti (má tak možnost vydělávat peníze). Ve chvíli, kdy jí tělo nebude moci dobře sloužit, nemá nic a nikoho. Právě samota je důležitým námětem prolínající se napříč jejím rozhovorem. Ačkoli má manžela a rodinu, je si se všemi odcizena. Mít někoho blízkého by pro ni mohlo být pozitivním obratem v náhledu na budoucnost, protože právě samota a snášení vši tíhy na vlastních bedrech je to, co jí v budoucnu děsí. Ví, že sama tuto tíhu neunes (, *tak to prostě bude blbý, no*“), ale prozatím se vzdává odpovědnosti za tuto situaci (, *není čas nebo tak no*“), čímž nepopírá, že se tyto okolnosti dějí.

„No, protože se chci zajistit na stáří, protože ve stáří asi nebudu bydlet pod mostem. Jako dokud asi budu moct pracovat, tak to bude dobrý, ale až to asi jednou skončí, až prostě nebudu moct pracovat z nějakýho důvodu, že třeba budu nemocná, nedej bože, prostě, jo,

jsou důchodci, kteří pracují až do konce, jo, prostě nějaký brigády. Aaa, pokud se stane, že nebudu moct si nějakým způsobem vydělat peníze a budu muset platit nějaký nájem, tak to prostě bude blbý, no. Uvědomuju si to, ale, ale není čas nebo tak no.“

Marika svůj dosavadní život vnímá neuspokojivě. Na rozdíl od Amélie a Elvíry však budoucnost vnímá jako pozitivní, otevřenou, plná možností. Pozitivitu nechce zmiňovat jako frázi („já vím, že je to v těch různých příručkách, žejo“), mluví o tom, jak to skutečně prožívá. Dříve pro ni byla pozitivita jen, kdy sama v sobě věděla, že ve skutečnosti to tak není. Dnes vnímá budoucnost skutečně pozitivně. Nelpí na ní („tak prostě je mi to jedno“), ale nedistancuje se od ní.

„Jako myslím o té budoucnosti vlastně pozitivně. Já vím, že je to v těch různých příručkách, žejo, ale jako že předtím jsem i o tom mluvila ta, že jsem pozitivní a to všechno, ale věděla jsem jako, že to neudělám, že se to nestane, že to nebude, ale už to prostě asi takhle neříkám. Prostě si říkám, že to tak bude a i kdyby to mělo být za deset let < směje se >, tak prostě je mi to jedno.“

Pro Idu je stejně jako u Mariky budoucnost otevřená. Střední věk je pro ni novým začátkem, u kterého si uvědomuje výhody i nevýhody. S budoucností si hodně pojí pocit intuice. Nemluví o nějakých pevných plánech. Intuitivně cítí, že budoucnost bude pro ni pozitivní (vyjadřuje mlasknutím), ale neuchyluje se do snění. Zůstává nohama na zemi a vnímá, že budoucnost je naplněna i negativními situacemi, což před sebou nezastírá („neříkám, nebudu“) a neznervózní ji to. Přistupuje k budoucnosti velmi sebejistě („je to v pohodě“).

„Ale já cejtím. Že fakt se rozjíždí. Fakt se normálně ta etapa života prostě. < směje se >. Že to bude jenom [mlasknutí ústy] Jako neříkám nebudu. Řeším jako problémy. Řeším žejo. Ale prostě, je to v pohodě. Tak to je super.“

Žakelína se dívá na budoucnost ze dvou perspektiv; krátkodobé a dlouhodobé. Z krátkodobé perspektivy vnímá budoucnost otevřeně, ukládá si cíle, chce čelit novým výzvám (např. nové práci). Má tendenci vynahradiť si věci, které by mohla naplnit se svými potomky (např. má tendenci předávat své zkušenosti). Celkově vyhledává kontakt s lidmi a chce být přínosem společnosti. Nezavřela se do sebe, není zapšklá, stále hledá cesty, jak se uplatnit. Chce být přínosem ostatním a zároveň tím pomáhat sobě.

„Tak já bych si strašně přála, abych si našla práci na poloviční úvazek, která by mě bavila a při který bych mohla dávat nějaký hodnoty. Při který, která by měla smysl, abych třeba

mohla působit na lidi něčím prostě, nečím dobrým (...) A já bych chtěla prostě někomu předat to, co cítím já a to je jaký vztah k tomu má, tak bych si hrozně přála to jako někomu předat dál.“

Z dlouhodobé perspektivy je pro ni budoucnost opozitem. Je děsivá, naplněna nicotností a konečností. Myslí zejména na smrt svého o 16 let staršího partnera. Vnímá, že už jí nic lepšího nečeká. Svůj život si sumarizuje jako krásný, teď vnímá svůj vrchol. Z toho logicky odvozuje, že nic lepšího už nemůže žít a bude docházet jen k úpadku. Jediné pozitivní je její partner, se kterým pokud nemůže být, nemá důvod žít dál. Myšlenky na vlastní smrt jsou intimní („si potajmu říkám“), proto je překvapivé, že o nich říká tazatelce. Je možné, že tyto myšlenky jsou tajné před jejími nejbližšími, které jimi nechce zatěžovat, ale cítí potřebu se alespoň někomu svěřit.

„A já jsem si říkala ,tak když tohle všechno já mám takovej krásnej život za sebou a teď je to vlastně jakoby ten vrchol je s tímhletem partnerem, tak už nemůže bejt nic lepšího‘. Takže já vždycky si tak jako potajmu říkám, kdyby to tak nějak šlo udělat, abysme prostě umřeli spolu, no.“

7.4.3.1 Bezdětnost ve středním věku jako definitivum?

U Amélie víme, že svou bezdětnost vnímá jako definitivní. V rozhovoru několikrát na otázky odpovídá neutrálně („nevím“, „asi ne“), ale posléze se vrací s přesnější odpovědí. Stejně tak zde nejprve řekne, že střední věk pro ni není nikterak odlišný od života, který žila předtím, ale posléze se ke své odpovědi vrátí a zmíní, že je jedna skutečnost, která je nyní jiná, a to, že s příchodem středního věku pro ni skončila možnost na založení rodiny. To naznačuje, že bezdětnost je pro ni důležitým bodem, který dělí život na „před“ a „po“. Také se nám ukazuje definitivnost její bezdětnosti („děti nemám a nebudu teda“)

„No, tak já myslím, že tu situaci jakoby tu situaci vlastně nejdřív ve 35 asi jako teďka mám stejnou. Možná ještě v těch 35 jsem myslela, že ty děti mít budu, což jako, ehm, nemám a nebudu teda. A, ehm, takže možná jsem se ještě jako připravovala na roli matky.“

Marika je jako jediná z participantek je otevřená možnosti získat rodinu i alternativními způsoby. Ukazuje to, že v tomto je pro ni důležitější cíl (mít rodinu) než cesta (být těhotná s vlastním dítětem). Možná už úplně nevnímá reálnou možnost biologicky počít

své dítě, ale přesto jí to (jako jedinou z participantek) neodrazuje od jiného možného založení rodiny („*tam možnosti jsou ještě nějaké*“).

„A jakoby pořád se nevzdát ani toho v tom středním věku, že bych chtěla prostě mít partnera a rodinu třeba jeho nebo člověk může adoptovat nebo tak. Takže jako, že tam možnosti jsou ještě nějaké.“

Pro transparentnost zmíním, že možnost mít své biologické děti nepopírá, ovšem sama ji nezmiňuje a zmiňuje to v odpovědi na návodnou otázku k tomuto tématu. Z odpovědi mi přijde, že sic to nepopírá, bere to jen jako jednou z mnoha možností a tím, že ji sama nezmiňuje, ji možná nepovažuje za příliš pravděpodobnou.

Tazatelka: „Tak ještě nemusí být pozdě ne, ani na vlastní dítě.“

Marika: „No, to je pravda, no. Takže všechny tyhlecky varianty jsou, takže pro mě to je takové, že [nedokončeno]“

Ida vnímá jako jistotu, že v budoucnu ještě bude mít vlastní děti. To, že bude mít děti, vůbec nezpochybňuje (nepoužívá žádná slova jako „asi“, „možná“). Podoba mateřství ještě nemá pevné obrysy, nemá stabilního partnera ani jisté plány do budoucna. Jistota otěhotnění je založena hlavně na její intuici, pocitu, kterému se za poslední roky naučila více věřit. Pociťovaná jistota je pro ni důležitější, než přesné naplánování situace.

„Že teď vím, třeba i s těma dětma. Já vím, že je mít budu. I když mi už je tolik, kolik mi je. Ale úplně jako to cítím.“

Možnosti mít děti se otevřela nejen ve vědomé, ale i na praktické rovině, kdy si vyklidila pokoj, který může sloužit jako dětský. Sama toto hodnotí jako důležité rozhodnutí ve středním věku. Pokoj je jistá metafora pro otevření se tomu mít děti. Ačkoli Ida nikdy neavizovala, že by v nějakém bodě života děti nechtěla, tak pokoj sloužil jako pracovní a symbolicky ani ve skutečnosti v něm „nebylo místo“ pro dítě. Uvědomění o této skutečnosti nevyšlo z Idy samotné, ale od kamarádky, což je v Idy příběhu častý jev (je často někým „postrčena“ k uvědomění). Toto uvědomění navíc přišlo ve správnou chvíli („okamžitě“ šla uklízet). Jelikož Ida změnila vnímání svého života, tak se u ní změnilo i vnímání touhy po založení rodiny. Teď jakoby symbolicky otevírala dveře a vpustila možnost založit rodinu do svého života.

„Protože mám byt 2+KK, tam mám jeden pokoj. Bud' dětskej, protože to nemá pevný skříně, tak to měl bejt bud' dětskej a teď je to, nebo pracovní. Teď je to pracovní. Ale v tom lednu

ta pracovna byla úplně zahalená, úplně zabordelená. (...) A přišla tam kamarádka a říká: ‚Hele, Iduš, a jak chceš, aby ti sem přišlo miminko, když tam nemáš na ně prostor?‘ A já: ‚Aha.‘ < směje se > Takže jsem šla okamžitě uklízet < směje se > Fakt jsem to jako vyčistila. (...) Takže jsem to jako vyčistila a teď to udržuju čistý.“

S tím, jak se Idě ujasnila podoba, za jakých okolností se stát matkou, se jí ujasnila i podoba toho, jak matkou být nechce a odmítá některé alternativní způsoby založení rodiny. Na rodinných konstelacích se setkala s myšlenkou „dětí ze zkumavek“, tedy zřejmě děti počaté pomocí asistované reprodukce, a uvědomila si, že takovou cestou nechce dojít k mateřství. Pro Idu je mít vlastní biologické dítě přirozenou cestou prim. Popisuje, jak alternativní cesta k mateřství ovlivňuje samotné dítě. Nezajímá se tady o sebe, o to, že chce mít potomka. Ví, že je to cesta (říkají jí, že „si to může zařídit“), ale ona nechce mít dítě za každou cenu. Způsob, jakým o tématu mluví, však naznačuje, že o této možnosti někdy ve svém životě přemýšlela („a já jsem si vlastně uvědomila, proč já to vlastně takhle nechci“ – před tímto uvědoměním možná nad tou možností uvažovala).

„A nebo pak u dalších, tam byly ze zkumavky ty děti a teď hledaly ty svoje kořeny hodně. A já jsem si vlastně uvědomila, proč já vlastně to takhle nechci. Jo, že se říká, ‚můžeš si to zařídit.‘ No, tak já už vím, proč já to takhle nechci. Protože by nevěděly, kam patřej. Že to ovlivňuje, že jak moc to ovlivňuje.“

Žakelína svou bezdětnost vnímá jasně definitivní. Není pochyb o tom, že ji tato skutečnost hluboce zasáhla, dokonce je to její odpověď na otázku nejtěžší prožité zkušenosti v životě. Pokud se snažíme pochopit, proč je pro ni tato zkušenost tím nejtěžším v životě, vidíme, že pro ni je nesmírně těžké akceptovat, že vše, o co se několik let snažila, nemělo dobrý konec („šťastnej konec se nekonal“), svou definitivní bezdětnost tedy hodnotí jako opak štěstí. Mluví o tom, že „obětovala“, protože už je to nevratné, definitivní. Čelit této skutečnosti pro ni bylo hraniční se životem, popisuje, že chtěla zemřít.

„Takže to všechno že dělám pro to, že pak to budu mít šťastnej konec. A to bylo to nejhorší, co jsem musela překonat, že ten šťastnej konec se nekonal. Že vlastně najednou se mi těch osm let, který já tomu obětovala, obětovala jsem tomu i vlastně tu možnost mít děti jo. (...) A to mně takovým způsobem zlomilo, to byla pro mě taková obrovská krize, že to jsem opravdu, to jsem si říkala: ‚Ať to nepřežiju tuhleto nemoc, ať to nepřežiju, ať to nepřežiju.‘“

7.4.4 Smysl života očima bezdětných

Pro Elvíru je bilancování života opravdu náročné. Pohled do vlastní budoucnosti je pro ni těžký, stejně tak pohled do minulosti a sumarizace prožitého života. Přítomnost je pro ni totiž zatížená břemenem, a to, že nenašla smysl života. Zprvu naznačuje, že by snad nějaký smysl mít mohl („*já tak nějak jako trochu tuším*“), ale posléze už popisuje pouze ztrátu a nevratnost tohoto smyslu. Situaci líčí, jakoby ten smysl měla v minulosti na dosah. Že se pro ni její smysl oddálil může být jak kvůli okolnostem, které nebyly pod její kontrolou (rodiče, škola), tak i kvůli ní samé („*nezačla jsem to dělat*“). Nepopisuje žádnou možnost, ba ani motivaci pro nalezení smyslu života v budoucnu. Mluvení o ztraceném smyslu života není doprovázeno žádným velkým emočním zabarvením, je od toho jako odtažena („*to tady nějak tak prožiju*“). Objevuje se zde znovu *přežívání*, citová neangažovanost v náročných situacích, což je u ní signifikantní.

„Já jsem jaksi nenašla ten smysl toho života, proč tady jsem, jo, a, snažím se to nějak jako pochopit. Já tak nějak jako trochu tuším, ale <smích>, ale, zřejmě jsem to, co jsem jako měla udělat, tak to jsem neudělala, a proto tápu. Já jsem zřejmě, já si myslím, že jsem byla předurčená pro něco, a, že jsem byla nasměrovaná buď školou nebo rodičema a nebo prostě, jak ty věci tak nějak plynuly, že jsem jaksi to nepochopila, nezačla jsem to dělat, začala jsem dělat něco jinýho a, možná, že jsem to udělala špatně a proto to tady nějak tak prožiju.“

Když se vrací zpět k smyslu života, zmiňuje již konkrétněji, co je oním nenávratně ztraceným smyslem života. Mluví o rodině, ale ne v kontextu rodiny, kterou nikdy neměla (např. vlastních dětí), ale vrací se do minulosti k rodinným tradicím, ze kterých byla vyjmuta („*takže jsem musela studovat*“). Může to naznačovat, že příčina pozbytého smyslu života je spíše v rozhodnutích jiných, než v jejích vlastních. To, že právě oddálení od rodiny by mohl být i důvod jejího ne příliš šťastného a naplněného života, nám ukazuje i věta „*třeba bych byla někde jinde*“. Ten jiný život by mohl být zároveň i ten lepší.

„<smích> Já si myslím, že jsem měla jako původně, když jsem se narodila, abych pokračovala třeba v rodinný tradici, jako nějaký práci, ale moji rodiče si mysleli, že mám na víc, takže jsem musela studovat a, hm, třeba bych dělala, třeba bych byla někde jinde, třeba by ten můj život, hm, byl úplně jinej.“

Marika prošla velkými změnami ve vnímání smyslu svého života. Je několik motivů, které nazývá smyslem, ale založit rodinu mezi nimi explicitně nejmenuje. V minulosti, před změnou jejího vnímání a obratu k sobě, který se hodně prolнул do vnímání jejího smyslu

života, se hodně zaměřovala na hledání smyslů druhých. Se středním věkem se obrátila víc na sebe a začala hledat svůj smysl.

„Tak trošku ten smysl života jsem právě i hledala, abych řekla pravdu. Že jsem si říkala, jako co já budu dělat, snažím se tady něco vytvářet, ale vnímám to tak, že ten smysl, jako pro ostatní jsem si myslela, jsem se vždycky snažila, aby to měli ty ostatní a nebo rodina a tak jako. Rodiče.“

Dnes hledá smysl sama pro sebe a v sobě ne pro ostatní. Může to být odrazem i jejího života, který se v minulosti velice zaměřoval na kariéru a výkon, což ona pro sebe zpětně nevnímá tak přínosné. Nyní chce svůj život vyvážit a tím nalézt smysl života, který zatím nemá. Vyvážení osobního a pracovního života dříve zmiňovala v kontextu touhy po založení rodiny, ale zde o ničem takovém nemluví jako o smyslu. Smysl bere spíš niterně v sobě, ne jako něco, co jí může být dáno událostmi zvenčí. Dítě by jí proto nedalo smysl života.

„No, takže jako mám ty sny prostě. Vyváženost toho osobního, pracovního života a ty lidi, přátelství a nějaký ten jakoby seberozvoj. Ten duchovní, aby něco přines. Mít ten smysl toho života.“

Ida se na smysl života dívá z hlediska celku. Vše, co se událo, má pro ni smysl. Smysl tedy netkví v ní, v jejích rozhodnutích, ale je jím jako obklopena. Tento smysl nemůže změnit ani zničit, je absurdní („všecko mělo smysl“) a je jí pouze nápomocen. Nejde o to, zda to, co se děje, je pro ni v danou chvíli pozitivní/negativní, ona se zaměřuje na to, kam ji to posune, a to je pro ni vždy nabyté smyslem. S touto svou životní filosofií je silně spjata a působí na ni pozitivním dojmem („jsem fakt za to moc ráda“). Jelikož je vděčná za vše, co se jí v životě stalo, a ve všem vidí smysl, tak pro ni bezdětnost neznamena ztrátu smyslu.

„Opravdu bych nic nevrátila. Protože všechno. Všechno mě někam posunulo. Všecko mělo smysl. Vždycky mi to, vždycky mi to něco dalo. I když to bylo blbý. Tak vždycky jsem pak zpětně nebo. Že to tam jako jo. Takže já bych to viděla takhle. A fakt to jede, jede to jenom nahoru. Já jsem za to vděčná < směje se > Já jsem fakt za to moc ráda.“

Pro Žakelínu se smyslem života měly stát děti, ale vzhledem k tomu, že je nemá, přistupuje k hledání smyslu rozporuplně. Na jednu stranu několikrát mluví o svém pozitivní náhledu na život za všech okolností – tedy vnímá pozitivní smysl i v pro ni nejbolestnější skutečnosti, a to je, že nemá děti („co se má stát, se prostě stane“). Působí, že přijímá život takový, jaký je.

„Akorát prostě holt jako akorát holt ty děti no, ale zase tak, zase třeba taky je to dobrý, protože zas díky tomu teď budu mít jakoby ten klidnější a vyrovnanější a harmoničtější vztah jo. Všecko se snažím brát prostě pozitivně, já věřím tomu, že to co se má stát, se prostě stane.“

Oproti tomu ve velké části jejího rozhovoru vidíme, jak se zaměřuje na negativa ve svém životě více než na pozitiva. Když přišla o smysl v dětech, našel jej v partnerovi – to bychom mohli vnímat jako snaha najít v životě nová pozitiva. Ovšem po jeho odchodu už nechce hledat žádný nový smysl („už nebudu mít žádnéj smysl“). Ústředním však stále zůstává téma dětí. Protože i bez partnera by pro ni mohly být smysl, ale pokud nebude mít ani ty (tyto své „pokračovatele“). Se smrtí partnera se nevyrovnává, nemá proč, protože nemá žádný důvod bez něj pokračovat.

„Co bude potom. Až von jako umře a mívám takový myšlenky jako – to já když mu to říkám, tak von vždycky jako at' vůbec vo tom nemluvim, že prostě to, ale mívám takový myšlenky, že pro mě ten život už nebude mít žádnéj smysl. Nebudu mít prostě žádnéj potomky, nebude tady nikdo, komu jako – kdo by jako to – komu bych – kdo by pokračoval vlastně jakoby v tom. Tak já si jako kolikrát říkám, že bych nejradši prostě umřela jako s nim.“

Vlastní smrt ji neděsí. Bere to jako smíření s prožitým životem, který hodnotí jako naplněný a s tímto pocitem. Z jejího pohledu je její život už plný, a proto necítí potřebu v něm pokračovat. Už v něm nadále nevidí smysl, má pocit, už nic nového nemůže přijít.

„No tak je to takový to no. Ale nic méně já totiž mám jako takovej smířenej pocit, že já jsem si v tom životě zažila už tolik všeho přes úspěchy, radosti, lásky, zklamání, prostě já má pocit, že to co já jsem stihla ve čtyřiceti letech, to spousta lidí nestihla ani v osmdesáti.“

IV. Diskuze a závěr

To, že bezdětnost je pro ženy ve středním věku důležitou zkušeností, dokazuje fakt, že se k tomuto námětu samy participantky vyjadřovaly a opakovaně vracely, přestože nebyly dán strukturovanou částí rozhovoru. Není však pravda, že by šlo o jediné takto frekventovaně zmiňované téma. Pro každou ženu byl význam a hodnota zkušenosti jiný. Témat z rozhovoru vyplynulo více, než bylo možné v rozsahu této práce popsat. Zajímavé by například bylo v příštích pracích více rozvést, jak bezdětnost dopadá na vnímání vlastní ženskosti, či jak je vnímání bezdětnosti ovlivněno náboženstvím nebo životní filosofií.

Z povahy samotné analýzy, která je zaměřena na popis hloubky a podoby prožívání daného fenoménu, nelze činit (a ani to není v mém zájmu) obecné závěry platné pro širší společnost. Mohli jsme pozorovat, jak je téma bezdětnosti pro každou z žen jinak nahlížené a prožívané. Tato individuální zkušenost je těžce zobecnitelná. V průběhu analýzy jsem sama měla tendenci neustále rozdělovat prožívání bezdětnosti na dichotomii pozitivní-negativní, což se ukázalo jako příliš zjednodušující a nešťastné při snaze pochopit prožívání bezdětnosti těchto žen. Je třeba na zkušenost žen nahlížet komplexně, což je v souladu s výzkumy posledních cca 15 let, které se snaží bezdětnost neuzavírat jako příliš jasně vymezenou zkušenost (např. Hansen et al., 2009; Bures et al., 2009; Allen & Wiles, 2013).

Ovšem pro vyvození jistých závěrů si na chvíli dovolím onu dichotomii použít. Participantky se vyznačují tím, že pro ně bezdětnost bylo téma, jehož vnímání se proměňovalo v životě. V některém bode života by tedy označily svou bezdětnost za negativní, jindy za pozitivní zkušenost. U našich participantek vidíme, že ty, které nahlíží na svou budoucnost jako na definitivní (tedy již nevidí naději, že by v budoucnu počaly dítě) nahlížely na svou budoucnost spíše negativně. Zatímco ty, které ještě plánují založit rodinu, pohlížely na budoucnost pozitivně. Nedovolím si zde tvrdit, jak moc ukončení možnosti mít dítě může ovlivnit náhled na vlastní budoucnost. Není to tak, že by ženy hodnotily svou bezdětnost striktně negativně či pozitivně, dichotomie se zde tedy nedá uplatnit (Graham, 2015). U Žakelíny zejména můžeme vidět, že se na svou definitivní bezdětnost dívá silně negativně i pozitivně zároveň. Když nahlíží na svou minulost, spojuje bezdětnost se silně negativními pocity i s prožíváním deprese, což může souviset i s tím, že kvůli své neplodnosti procházela procesem truchlení (Lechner et al., 2006). V současnosti přitom na bezdětnost nahlíží spíše pozitivně, což může být způsob jejího vyrovnávání se s touto skutečností a také snaha interpretovat tuto zkušenost tak, aby odpovídal jejím předchozím touhám a cílům (Martin, 2021). Jako kladnou zkušenost často hodnotí bezdětnost i Ida

s Marikou, avšak s vidinou, že bezdětnost není finální. Toto pozitivní nahlížení bezdětnosti souhlasí s tím, že lítost nad vlastní bezdětností je ve středním věku méně častá (Connidis & McMullin, 1994). Zajímavou otázkou zůstává, zdali a jak moc by se jejich náhled změnil, kdyby se považovaly za definitivně bezdětné.

Mezi participantkami bylo společné konstatování, že prožívají střední věk „jinak“, než je běžné. Podle Letherbyové (2002) jsou bezdětné ženy považovány za „jiné“, protože nenaplnují společensky přijímanou a očekávanou ženskou normu; tedy být matkou. My však vidíme, že nejenže jsou tyto ženy považované za „jiné“, ale ony samy se tak nějakým způsobem označují. Zajímavé je, že zatímco definitivně bezdětné participantky konstatovaly, že bezdětnost ovlivnila prožívání jejich středního věku, tak u těch s nadějí na založení rodiny toto nepozorujeme. Zdá se, jakoby Marika a Ida braly, že střední věk změnil spíše jejich náhled na bezdětnost, než že by to bylo naopak. Kdybych na to nahlížela perspektivou Wilkinsonová a Rouseová (2022), tak by tato změna ve vnímání mohla souviset s tím, že ve středním věku ženy dosáhnou krizového bodu a mají poslední šanci na početí. Tyto participantky však nepopisovaly strach z neúspěchu založení rodiny, což je jev, který jsem ve spojení s bezdětností ve středním věku nenalezla popsáný v žádné odborné literatuře. Ida dokonce bere to, že počne dítě, za jisté, což je proti zmíněnému výzkumu Wilkinsonové a Rouseové (2022), který konstatuje, že mezi 36-44 lety ženy berou otázku početí jako mimo vlastní kontrolu a spíše závisí na vnějších okolnostech než na jejich rozhodnutí. Navíc po dovršení 39 let se jen 7 % bezdětných žen podaří mít dítě (Craig et al., 2014). Toto lze vysvětlit tím, že v výzkumu jsou orientované spíše na psychosociální dopady bezdětnosti ve středním věku, než na to, jakým způsobem bezdětnost může ovlivnit prožívání středního věku.

Snad jediná větší psychologická teorie zabývající se bezdětností je Eriksonových osm fází psychosociálního vývoje, která dává vysvětlení, proč by mělo mít rodičovství pozitivní efekt na psychickou pohodu žen (Nešporová & Hamplová, 2014). V souladu s touto teorií můžeme vidět u Žakelíny výraznou potřebu generativity; toužila nejen pečovat o druhé, ale zejména jim, dle vlastních slov, něco předávat. Když tuto potřebu nemohla naplnit ve vlastním dítěti, zaměřila se na děti svých sousedů, nevlastní vnoučata nebo něco předávala cizím dětem v práci (např. jako lyžařská instruktorka). Sám Erikson (2015) uvádí, že rodičovství je jen jedna z forem generativity, zato však forma nejpřirozenější. U Žakelíny tak v souladu s teorií můžeme pozorovat, že tyto „náhradní“ formy generativity pro ni nejsou, jak sama popisuje, dostatečné. Dalo by se proto podle onoho modelu předpokládat, že se u Žakelíny rozvine stagnace jakožto protipól generativity. Erikson (1982) popisuje

stagnaci jako *odmítání*, které se může u jedince projevovat jako odmítání péče o sebe samého, tak jako snaha vylučovat lidi ze svého okolí. Nic takového však u Žakelíny nepozorujeme, přestože její potřeba generativity je zřejmě nenaplněna. Znamky stagnace, jakožto nevytvoření nového života a dále vyvolávaný pocit vývojové nejistoty, vidíme u Amélie a Elvíry. Zatímco u Amélie je nejistota dána tím, že nepocítuje (i vzhledem k bezdětnosti) výraznější výkyvy ve svém životě a její život je jaksi „plochý“, u Elvíry je nejistota dána spíš neúspěchem v hledání životního smyslu. U dalších participantek není v souladu s Eriksonovou teorií patrné, že by bezdětnost výrazně ovlivnila jejich prožívání středního věku. Je však pravdou, že participantky se pohybují na věkové hranici 43-48 let věku, což může znamenat, že se problém se stagnací může projevit ještě posléze v jejich životě. Dle výzkumu Rothrauffové a Cooneyové (2008) nebyly nalezeny žádné významné rozdíly ve vztahu generativity a psychické pohody mezi bezdětnými ženami a matkami. V této bakalářské práci není možnost porovnat generativitu participantek s ženami, které jsou matkami, ale i tak vidíme, že každá z participantek se s generativitou vyrovnává jinak a dá se tedy předpokládat, že pro generativitu není otázka rodičovství zcela stěžejní.

Když se přesunu k příčinám bezdětnosti, tak těmi se samy participantky povětšinou příliš nezabývaly. Víme, že Žakelína, Ida a Marika těhotenství z různých okolností odkládaly, přičemž právě trend odkládání mateřství je v dnešní společnosti stále výraznější (Palonciová et al., 2021). Rozdělení participantek na dobrovolně či nedobrovolně bezdětné se jeví jako nemožný úkol, který by pravděpodobně stejně neseděl s tím, jak by se označily ony samy (Allen & Wiles, 2013, Letherby, 2002). Dobře vidíme, jak je toto rozdělení situační a pokud bychom se o rozdělení pokusili, ztratíme možnost vnímat bezdětnost jako proces měnící se v čase. Např. jako dobrovolně bezdětné by se participantky mohly označit v době, kdy se zaměřily na kariéru. Kariéra v nějakém bodě života mohla být důležitá, ale časem ustoupila přání založit rodinu a ženy by tak mohly být brány jako nedobrovolně bezdětné. Participantky můžou být tlačeny k nutnosti volby mezi rodinou a kariérou (Moore et al., 2016). Kdybychom brali nedobrovolnou bezdětnost jako ovlivněnou zdravotním stavem (Letherby, 2002), mohli bychom tak označit Žakelínu. S tím souhlasí i výzkum Cosineauové a Domarové (2007), podle kterého vlastní neplodnost v ženách vyvolává pocity žárlivosti a méněcennosti, což Žakelína sama u sebe popisuje. Ale ačkoli Žakelína sama mnohokrát lituje své bezdětnosti, vidí v ní i pozitiva a v jistých bodech života se pro ni sama přičinila (např. se rozešla s partnerem, pracovala v zahraničí), takže jen těžko bychom mohli s jistotou její bezdětnost označit jedním nebo druhým způsobem. V tomto můžeme vidět, že v reálné zkušenosti dané participantky se projevuje to, že touha po

rodičovství se může v průběhu času měnit, což je problematické pro definování bezdětnosti na dobrovolnou či nedobrovolnou (Kelly, 2010). Proto, přestože žádná z participantek neoznačuje svou bezdětnost za aktivní volbu, nedovolím si je označit za nedobrovolně bezdětné.

Participantky povětšinou vnímají děti jako obohacení života, důvod ke štěstí, či samotný smysl a vrchol života (Petersen et al., 2016). Přesto tento stereotyp (děti jako nejvyšší smysl života) není zcela naplněn, protože participantky našly i jiný zdroj naplnění života (v souladu s Hansen et al., 2009). Navíc i pokud participantky smysl života nenalézají, není to nutně spojováno s bezdětností. Důležité pro osobní naplnění často bylo zmiňováno téma partnerského soužití, které se většinou jeví jako významnější pro dané ženy. To však může také souviset s tím, že bez partnera nemůžou mít dítě, přeci jen nenalezení partnera je jedním z nejčastějších důvodů bezdětnosti (Chauhan et al., 2021; Martin, 2021). U Žakelíny je partner jako náplast bezdětnosti a největší životní opora, u Idy se dlouho řešené problémy s intimitou a muži jeví jako nejdůležitější životní úkol, u Elvíry je partnerství jedno z mála témat, u kterého projevuje emoce, a Marika popisuje problémy s muži jako jednu z nejtěžších životních zkušeností. Téma je pro jejich životní štěstí jistě důležité. Mohlo by tedy být pravdou, že partnerský život má větší podíl na osobní pohodu než bezdětnost (Koropecj-Cox, 1998). Z povahy výzkumu nelze takto zobecňovat, ale lze říci, že partnerství je pro participantky zjevně významným životním tématem.

K závěru můžeme z výsledků konstatovat, že bezdětnost je procesem, jehož vnímání se vyvíjí postupně se stárnutím. Prožívání vlastní bezdětnosti se mění v průběhu života jedince (Rybińska & Morgan, 2018). U participantek se ukázalo, že bezdětnost měnila podobu jejich života a změnila jejich pojetí životních období, které strávily bez dětí (Cosser & Giddens, 1992). Získaly tím tak příležitosti působit v rozličných sociálních rolích, např. se věnovaly kariéře či seberozvoji. Přesto pro ně mnohdy zůstala genderová role matky tak zásadní, že zpochybňovaly sebe jako ženy (Loftus & Andriot, 2012). Navzdory tomu participantky mnohokrát popisovaly bezdětnost jako pozitivní zkušenost a životní příležitost (Umberson et al., 2010). Můžeme vidět, že bezdětnost je vysoce individuální zkušeností, náhled na níž je proměňován v čase a závisí na mnoha proměnných. Samotná bezdětnost se ukazuje jako významné téma pro ženy ve středním věku, nelze jej však vnímat jako odtržené od jiných aspektů jejich života.

8 Limity výzkumu

Výzkum byl ovlivněn několika limitujícími faktory. Vzhledem k zvolené metodě sběru dat (polostrukturovaný rozhovor) a analýzy (IPA, tematická analýza), se nutně do výsledků propisuje subjektivita výzkumníka. Tato subjektivita je zároveň pro IPA nutná a žádaná, je však potřeba zachovat transparentnost a reflektovat svou subjektivitu.

Sběr dat byl ovlivněn situací ohledně Covidu-19 a omezeným pohybem osob. Situace pandemie se tak mnohokrát stala důležitým tématem v rozhovoru a byla popisována jako jedna z nejvýraznějších zkušeností. Tato zkušenost se jistě propsala do subjektivního vnímání středního věku, ovšem v souvislosti s prožíváním bezdětností se covidové restriktce nejevily jako významné, ale nelze zcela vyloučit vliv.

Vzhledem k tomu, že dané téma dlouho nebylo předmětem vědeckého bádání, neexistuje příliš souhrnné literatury. V České republice se dosavadní vědecká práce k ženské bezdětnosti ve středním věku týkají zejména demografie. Zdroji mi byly zejména jednotlivé cizojazyčné výzkumy. To má za riziko, že v důsledku mého překladu mohlo dojít k dezinterpretaci. Navíc jsem vybírala výzkumy zabývající se západní společností (hlavně výzkumy ze střední, severní, jižní a západní Evropy, USA, Austrálie). Nelze proto teoretická východiska interpretovat celosvětově. Existují studie k bezdětnosti žen ve středním věku zabývající se např. rozvojovými zeměmi, ale šlo o další velké samostatné téma, které nebylo možno pokrýt v rámci této práce a ani není relevantní k mému výzkumu.

Limitujícím je i samotná podoba polostrukturovaného rozhovoru, který je nevyhnutelně ovlivněn aktuálním emočním naladěním jak ze strany participantů, tak i tazatele. Navíc polostrukturovaná forma umožňovala participantům jistou volnost, což se projevilo např. na délce rozhovorů, ve kterém byly mezi participantkami výrazné rozdíly. Směr, kterými se rozhovory ubíraly, byly ovlivněny i rozvíjením odpovědí, v čemž se mohly dost projevit výzkumníkovy tendence, jelikož mohl nechat utnout či rozvíjet participantovy odpovědi dle svého uvážení.

Výzkumný soubor pěti participantek sice pokrývá důležitý faktor, a to že dané ženy jsou ve středním věku (označen kohortou 40-60 let). Přesto jsou participantky v mladší fázi středního věku (43-48 let). Je možné, že tím jsou výsledky dosti ovlivněny a u starších žen by byly výpovědi dosti jiné, jelikož jejich bezdětnost je definitivní a je možnost více tuto skutečnost zpracovat. V mladším fázi středního věku jde o relativně novou, čerstvou zkušenost, což se může projevat ve výsledcích.

Rozhovory nevznikly za cílem zkoumat problematiku bezdětnosti. Tím pádem nebyly vedeny ke zkoumání mé výzkumné otázky. Docházelo proto k nedostatečnému rozvinutí témat, které by mohly být v práci zajímavé a užitečné. Navíc rozhovory nebyly vedené mnou, a tak může z mé strany dojít k nepochopení záměru tazatele rozhovoru. Výhodou rozhovoru směřovaného na celkové prožívání středního věku však je, že nám to poskytuje možnost nahlédnout do důležitosti tématu bezdětnosti. Sice sama o sobě nebyla předmětem tázání, přesto ji ženy samy zmiňovaly.

A v neposlední řadě negativní roli může hrát i má nezkušenost s touto metodologií. Navíc vzhledem k tomu, že IPA má otevření možnosti co se týče jejího vedení, může být nastat problém vyznat se v oné mnohoznačnosti.

V. Zdroje

- Allen, R. E. S., & Wiles, J. L. (2013). How Older People Position Their Late-Life Childlessness: A Qualitative Study. *Journal of Marriage and Family*, 75(1), 206–220. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2012.01019.x>
- Anderson, K., Sharpe, M., Rattray, A., & Irvine, D. (2003). Distress and concerns in couples referred to a specialist infertility clinic. *Journal of Psychosomatic Research*, 54(4), 353–355. [https://doi.org/10.1016/s0022-3999\(02\)00398-7](https://doi.org/10.1016/s0022-3999(02)00398-7)
- Aradia, K. (2023). The perverse feminine archetype: An intuitive inquiry. [Disertační práce, California Institute of Integral Studies]. ProQuest. <https://www.proquest.com/openview/fd73145cd0f74e4d2770acbf7e7d9b225/1?pq-origsite=gscholar&cbl=18750&diss=y>
- Arnett, J. J. (2018). Happily Stressed: The Complexity of Well-Being in Midlife. *Journal of Adult Development*, 25(4), 270–278. <https://doi.org/10.1007/s10804-018-9291-3>
- Blair, E. A., Brenner, M., Brown, J., & Canter, D. (1986). The Research Interview: Uses and Approaches. *Journal of Marketing Research*, 23(3), 308. <https://doi.org/10.2307/3151493>
- Brooks, C. (2019). Meaning-making among intentionally childless women. *International Journal of Transpersonal Studies*, 38(1). <https://doi.org/10.24972/ijts.2019.38.1.140>
- Bures, R. M., Koropecj-Cox, T., & Loree, M. (2009). Childlessness, Parenthood, and Depressive Symptoms Among Middle-Aged and Older Adults. *Journal of Family Issues*, 30(5), 670–687. <https://doi.org/10.1177/0192513x08331114>
- Connidis, I. A., & McMullin, J. A. (1993). To have or have not: Parent status and the subjective well-being of older men and women. *The Gerontologist*, 33(5), 630–636.
- Connidis, I. A., & McMullin, J. A. (1994). Social support in older age: Assessing the impact of marital and parent status. *Canadian Journal on Aging-Revue Canadienne Du Vieillissement*, 13(4), 510–527.
- Connidis, I. A., & McMullin, J. A. (1996). Reasons for and perceptions of childlessness among older persons: Exploring the impact of marital status and gender. *Journal of Aging Studies*, 10(3), 205–222. [https://doi.org/10.1016/s0890-4065\(96\)90021-3](https://doi.org/10.1016/s0890-4065(96)90021-3)
- Coser, R. L., & Giddens, A. (1992). Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age. *Social Forces*, 71(1), 229. <https://doi.org/10.2307/2579977>
- Cousineau, T. M., & Domar, A. D. (2007). Psychological impact of infertility. *Best Practice & Research Clinical Obstetrics & Gynaecology*, 21(2), 293-308. <https://doi.org/10.1016/j.bpobgyn.2006.12.003>
- Craig, B. M., Donovan, K. A., Fraenkel, L., Watson, V., Hawley, S., & Quinn, G. P. (2014). A Generation of Childless Women: Lessons from the United States. *Women's Health Issues*, 24(1), e21–e27. <https://doi.org/10.1016/j.whi.2013.09.005>
- Cwikel, J., Gramotnev, H., & Lee, C. (2006). Never-married childless women in Australia: Health and social circumstances in older age. *Social Science & Medicine*, 62(8), 1991–2001. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2005.09.006>

- Daniluk, J. C., Koert, E., & Cheung, A. (2012). Childless women's knowledge of fertility and assisted human reproduction: identifying the gaps. *Fertility and Sterility*, *97*(2), 420–426. <https://doi.org/10.1016/j.fertnstert.2011.11.046>
- Dykstra, P. A. (2006). Off the Beaten Track. *Research on Aging*, *28*(6), 749–767. <https://doi.org/10.1177/0164027506291745>
- Erikson, E. H. (1963). *Childhood and society* (2nd Ed.). New York: Norton.
- Erikson, E. H. (1978). *Adulthood*. W. W. Norton & Co.
- Erikson, E. H. (1982). *The Life Cycle Completed: A Review*. <https://doi.org/10.1604/9780393016222>
- Erikson, E. H. (2015). Životní cyklus rozšířený a dokončený. Portál.
- Fieldsend, M., & Smith, J. A. (2020). 'Either stay grieving, or deal with it': the psychological impact of involuntary childlessness for women living in midlife. *Human Reproduction*, *35*(4), 876–885. <https://doi.org/10.1093/humrep/deaa033>
- Freund, A. M., & Ritter, J. O. (2009). Midlife Crisis: A Debate. *Gerontology*, *55*(5), 582–591. <https://doi.org/10.1159/000227322>
- Gillespie, R. (2003). Childfree And Feminine. *Gender & Society*, *17*(1), 122–136. <https://doi.org/10.1177/0891243202238982>
- Graham, M. (2015). Is Being Childless Detrimental to a Woman's Health and Well-Being Across Her Life Course? *Women's Health Issues*, *25*(2), 176–184. <https://doi.org/10.1016/j.whi.2014.12.002>
- Gray, E., Evans, A., & Reimondos, A. (2013). Childbearing desires of childless men and women: When are goals adjusted? *Advances in Life Course Research*, *18*(2), 141–149. <https://doi.org/10.1016/j.alcr.2012.09.003>
- Ha, J. Y., & Park, H. J. (2022). Effect of Life Satisfaction on Depression among Childless Married Couples: A Cross-Sectional Study. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *19*(4), 2055. <https://doi.org/10.3390/ijerph19042055>
- Hagestad, G. O., & Call, V. R. A. (2007). Pathways to childlessness: A life course perspective. *Journal of Family Issues*, *28*(10), 1338–1361. <https://doi.org/10.1177/0192513X07303836>
- Hansen, T., Slagsvold, B., & Moum, T. (2009). Childlessness and Psychological Well-Being in Midlife and Old Age: An Examination of Parental Status Effects Across a Range of Outcomes. *Social Indicators Research*, *94*(2), 343–362. <https://doi.org/10.1007/s11205-008-9426-1>
- Hašková, H. (2009). Fenomén bezdětnosti. Sociologické nakladatelství (SLON).
- Herrmann, D., Scherg, H., Verres, R., von Hagens, C., Strowitzki, T., & Wischmann, T. (2011). Resilience in infertile couples acts as a protective factor against infertility-specific distress and impaired quality of life. *Journal of Assisted Reproduction and Genetics*, *28*(11), 1111–1117. <https://doi.org/10.1007/s10815-011-9637-2>

- Chauhan, D., Jackson, E., & Harper, J. C. (2021). Childless by circumstance – Using an online survey to explore the experiences of childless women who had wanted children. *Reproductive Biomedicine & Society Online*, 12, 44–55. <https://doi.org/10.1016/j.rbms.2020.09.006>
- Jeffries, S., & Konnert, C. (2002). Regret and Psychological Well-Being among Voluntarily and Involuntarily Childless Women and Mothers. *The International Journal of Aging and Human Development*, 54(2), 89–106. <https://doi.org/10.2190/j08n-vbvg-6pxm-0ttm>
- Kanazawa, S. (2014). Intelligence and childlessness. *Social Science Research*, 48, 157–170. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2014.06.003>
- Kelly, M.. (2010). Women's Voluntary Childlessness: A Radical Rejection of Motherhood? *WSQ: Women's Studies Quarterly*, 37(2), 157–172. <https://doi.org/10.1353/wsq.0.0164>
- Klaus, D., & Schnettler, S. (2016). Social networks and support for parents and childless adults in the second half of life: Convergence, divergence, or stability? *Advances in Life Course Research*, 29, 95–105. <https://doi.org/10.1016/j.alcr.2015.12.004>
- Konečná, H. (2003). Na cestě za dítětem: dvě malá křídla. Praha. Academia.
- Koropecjy-Cox, T. (1998). Loneliness and Depression in Middle and Old Age: Are the Childless More Vulnerable? *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 53B(6), S303–S312. <https://doi.org/10.1093/geronb/53b.6.s303>
- Koropecjy-Cox, T. (2002). Beyond Parental Status: Psychological Well-Being in Middle and Old Age. *Journal of Marriage and Family*, 64(4), 957–971. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2002.00957.x>
- Koropecjy-Cox, T., Pienta, A. M., & Brown, T. H. (2007). Women of the 1950s and the "normative" life course: The implications of childlessness, fertility timing, and marital status for psychological well-being in late midlife. *The International Journal of Aging & Human Development*, 64(4), 299–330. <https://doi.org/10.2190/8PTL-P745-58U1-3330>
- Koropecjy-Cox, T., & Pendell, G. (2007). The Gender Gap in Attitudes About Childlessness in the United States. *Journal of Marriage and Family*, 69(4), 899–915. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2007.00420.x>
- Lachman, M. E., Lewkowicz, C., Marcus, A., & Peng, Y. (1994). Images of midlife development among young, middle-aged, and older adults. *Journal of Adult Development*, 1(4), 201–211. <https://doi.org/10.1007/bf02277581>
- Lechner, L., Bolman, C., & van Dalen, A. (2006). Definite involuntary childlessness: associations between coping, social support and psychological distress. *Human Reproduction*, 22(1), 288–294. <https://doi.org/10.1093/humrep/del327>
- Letherby, G. (2002). Childless and Bereft?: Stereotypes and Realities in Relation to 'Voluntary' and 'Involuntary' Childlessness and Womanhood. *Sociological Inquiry*, 72(1), 7–20. <https://doi.org/10.1111/1475-682x.00003>
- Loftus, J., & Andriot, A. L. (2012). "That's What Makes a Woman": Infertility and Coping with a Failed Life Course Transition. *Sociological Spectrum*, 32(3), 226–243. <https://doi.org/10.1080/02732173.2012.663711>
- Martin, L. J. (2021). Delaying, debating and declining motherhood. *Culture, Health & Sexuality*, 23(8), 1034–1049. <https://doi.org/10.1080/13691058.2020.1755452>

- Matějček, Z. (1994). O rodině vlastní, nevlastní a náhradní. Praha. Portál.
- McFadden, J. R., & Rawson Swan, K. T. (2012). Women During Midlife: Is It Transition or Crisis? *Family and Consumer Sciences Research Journal*, 40(3), 313–325. <https://doi.org/10.1111/j.1552-3934.2011.02113.x>
- Moore, R. M., Allbright-Campos, M., & Strick, K. (2016). Childlessness in Midlife. *The Family Journal*, 25(1), 40–47. <https://doi.org/10.1177/1066480716679647>
- Nešporová, O. & Hamplová, D. (2014). Souvislosti mezi rodičovstvím a životní spokojeností v České republice a zemích Evropské unie. *Demografie* 56(3): 185-202.
- OECD. (2018). Family Database: Childlessness. https://www.oecd.org/els/family/SF_2-5-Childlessness.pdf
- Paloncyová, J., Hašková, H., Höhne, S., Kuchařová, V., Žáčková, L., & Lukić, A. (2021). Bezdětní a postoje k rodičovství. Praha: VÚPSV. Dostupné z: <https://www.vupsv.cz/publikace-vyzkumnych-pracovniku/publ/?vupsv=BAO&pracovnik=55&klasif=2&rok=2021>.
- Park, K. (2002). Stigma Management among the Voluntarily Childless. *Sociological Perspectives*, 45(1), 21–45. <https://doi.org/10.1525/sop.2002.45.1.21>
- Park, K. (2005). Choosing Childlessness: Weber's Typology of Action and Motives of the Voluntarily Childless*. *Sociological Inquiry*, 75(3), 372–402. <https://doi.org/10.1111/j.1475-682x.2005.00127.x>
- Pasch, L. A., Dunkel-Schetter, C., & Christensen, A. (2002). Differences between husbands' and wives' approach to infertility affect marital communication and adjustment. *Fertility and Sterility*, 77(6), 1241–1247. [https://doi.org/10.1016/s0015-0282\(02\)03097-2](https://doi.org/10.1016/s0015-0282(02)03097-2)
- Petersen, K., Sylvest, R., Nyboe Andersen, A., Pinborg, A., Westring Hvidman, H., & Schmidt, L. (2016). Attitudes towards family formation in cohabiting and single childless women in their mid- to late thirties. *Human Fertility*, 19(1), 48–55. <https://doi.org/10.3109/14647273.2016.1156171>
- Peterson, H. (2015). Fifty shades of freedom. Voluntary childlessness as women's ultimate liberation. *Women's Studies International Forum*, 53, 182–91. <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2014.10.017>
- Righarts, A., Gray, A., Dickson, N., Parkin, L., & Gillett, W. (2017). Resolution of infertility and number of children: 1386 couples followed for a median of 13 years. *Human Reproduction*, 32(10), 2042–2048. <https://doi.org/10.1093/humrep/dex271>
- Riley, L. D., & Bowen, C. P. (2005). The Sandwich Generation: Challenges and Coping Strategies of Multigenerational Families. *The Family Journal*, 13(1), 52–58. <https://doi.org/10.1177/1066480704270099>
- Rothrauff, T., & Cooney, T. M. (2008). The Role of Generativity in Psychological Well-Being: Does it Differ for Childless Adults and Parents? *Journal of Adult Development*, 15(3–4), 148–159. <https://doi.org/10.1007/s10804-008-9046-7>
- Rowland, D. T. (2007). Historical Trends in Childlessness. *Journal of Family Issues*, 28(10), 1311–1337. <https://doi.org/10.1177/0192513x07303823>

- Ruegemer, A. M., & Dziengel, L. (2021). Why DID they have children? Rural midlife women who are childfree. *Journal of Women & Aging*, 34(5), 551–566. <https://doi.org/10.1080/08952841.2021.1944002>
- Rybińska, A., & Morgan, S. P. (2018). Childless Expectations and Childlessness Over the Life Course. *Social Forces*, 97(4), 1571–1602. <https://doi.org/10.1093/sf/soy098>
- Řiháček, T., Čermák, I., & Hytych, R. (2013). *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy*. Brno. Masarykova univerzita.
- Schmidt, L., Sobotka, T., Bentzen, J. G., & Nyboe Andersen, A. (2011). Demographic and medical consequences of the postponement of parenthood. *Human Reproduction Update*, 18(1), 29–43. <https://doi.org/10.1093/humupd/dmr040>
- Smith, J. A., Flower, P., & Larkin, M. (2009) *Interpretative Phenomenological Analysis: Theory, Method and Research*. 2009. London. Sage.
- Turnbull, B., Graham, M. L., & Taket, A. R. (2016). Social Exclusion of Australian Childless Women in Their Reproductive Years. *Social Inclusion*, 4(1), 102–115. <https://doi.org/10.17645/si.v4i1.489>
- Umberson, D., Pudrovska, T., & Reczek, C. (2010). Parenthood, Childlessness, and Well-Being: A Life Course Perspective. *Journal of Marriage and Family*, 72(3), 612–629. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2010.00721.x>
- Waren, W., & Pals, H. (2013). Comparing characteristics of voluntarily childless men and women. *Journal of Population Research*, 30(2), 151–170. <https://doi.org/10.1007/s12546-012-9103-8>
- Wager, M. (2000). I. Childless by Choice? Ambivalence and the Female Identity. *Feminism & Psychology*, 10(3), 389–395. <https://doi.org/10.1177/0959353500010003010>
- Wenger, G. C., Dykstra, P. A., Melkas, T., & Knipscheer, K. C. P. M. (2007). Social Embeddedness and Late-Life Parenthood. *Journal of Family Issues*, 28(11), 1419–1456. <https://doi.org/10.1177/0192513x07303895>
- Wilkinson, K., & Rouse, J. (2022). Solo-living and childless professional women: Navigating the ‘balanced mother ideal’ over the fertile years. *Gender, Work & Organization*, 30(1), 68–85. <https://doi.org/10.1111/gwao.12900>

9 Seznam příloh

9.1 Informovaný souhlas

INFORMOVANÝ SOUHLAS

ID _____

Souhlas účastníka výzkumného projektu s účastí na výzkumu **Krize, prožívání a růst ve středním věku, (GAČR 20-08583S)** a se zpracováním osobních a citlivých údajů.

Instituce realizující výzkumný projekt: Psychologický ústav AV ČR, v.v.i, (PSÚ AV ČR);
Hybernská 8, Praha 1, 11000

Hlavní řešitel výzkumného projektu a kontakt: [REDACTED]

Období realizace výzkumného projektu: 2020 - 2022

Jméno výzkumníka/administrátora a kontakt.....

Účastník výzkumného projektu:

Jméno a příjmení.....

Datum narození.....

Adresa

Kontakty (email a telefon).....

Vážená paní, vážený pane,

obracíme se na Vás se žádostí o spolupráci na výzkumném projektu, jehož cílem je porozumět prožívání období, kterému říkáme střední věk. Cílem projektu je popsat zkušenosti lidí ve středním věku, rozšířit porozumění tomuto období a jedinečným zkušenostem člověka pomocí vyprávění, uchopení jeho cílů a motivů a očekávání. Vaše účast obnáší vyplnění dvou dotazníků a poskytnutí rozhovoru.

Přínosem Vaší účasti na studii je porozumění určité životní etapě, o které se v psychologii spíše málo ví. Negativa a rizika účasti studie nejsou známá, respektive nepřekračují nároky běžně kladené na kancelářskou práci a bilancování o životě. Přesto, pokud by došlo k otevření nějakého trápení, pocitu ohrožení či bolesti po ukončení rozhovoru, je vhodné se znovu spojit s administrátorem, který je pro takovou situaci vyškolen.

Výzkum je spojen se sběrem určitých osobních a citlivých údajů. Vaše odpovědi v dotaznících a rozhovoru budou anonymizovány: bude jim přidělen kód a následně budou zpracovávány bez spojení s Vaším jménem a osobními údaji. Naši tazatelé jsou vázáni mlčenlivostí.

1. Udělení souhlasu s účastí

Udělují, jakožto účastník / účastnice souhlas s účastí na výzkumu **Krize, prožívání a růst ve středním věku, (GAČR 20-08583S)** a se zpracováním osobních a citlivých údajů.

2. Prohlášení účastníka výzkumu.

Současně prohlašuji, že jsem byl seznámen se skutečností, že jednou dané svolení k účasti na výzkumu Krize, prožívání a růst ve středním věku mohu kdykoliv v průběhu účasti odvolat.

3. Informace o zpracování osobních údajů účastníka výzkumu v průběhu a po skončení výzkumného projektu

Veškerá práva a povinnosti při zpracování osobních údajů se řídí zákonem č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů. Pro účely vedení evidence týkající se výzkumného projektu a pro účely týkající se evidence, vyhodnocení a použití výsledků projektu, budou PSÚ AV ČR zpracovány osobní a citlivé údaje o účastníkovi projektu. Poskytnutí osobních a citlivých údajů účastníkem výzkumu PSÚ AV ČR je dobrovolné. Pokud účastník výzkumu odmítne poskytnout PSÚ AVČR uvedené osobní a citlivé údaje, nemůže se výzkumného projektu zúčastnit.

Zpracováním osobních a citlivých údajů se rozumí shromažďování těchto osobních a citlivých údajů, ukládání na nosiče informací, jejich vyhledávání, používání, uchovávání, třídění a likvidace. PSÚ AVČR bude zpracovávat osobní a citlivé údaje pouze v souladu s účelem, k němuž byly shromážděny. Osobní a citlivé údaje budou PSÚ AVČR uchovávány z vědecko-výzkumných důvodů po dobu neurčitou. Zvukové a papírové záznamy budou zlikvidovány k 31. 12. 2022. Účastník výzkumu má v souladu s ust. § 12 zákona právo na informace o zpracování svých osobních a citlivých údajů (tj. právo na přístup ke všem údajům o své osobě) a v souladu s ust. § 21 odst. 1 zákona právo požádat subjekt realizující výzkumný projekt o písemné vysvětlení, pokud se domnívá, že PSÚ AV ČR provádí zpracování jeho osobních údajů v rozporu s ochranou jeho soukromého a osobního života nebo v rozporu se zákonem, zejména jsou-li osobní údaje nepřesné s ohledem na účel jejich zpracování.

Účastník výzkumu je oprávněn souhlas se zpracováním osobních a citlivých údajů vypovědět (z důvodu zpracování dat nejpozději do 3 měsíců od účasti).

4. Informace o způsobu využití výsledků výzkumného projektu:

Výsledky výzkumného projektu budou využity k vědeckým účelům a k publikačním výstupům.

5. Prohlášení účastníka výzkumu:

a.	Potvrzuji, že jsem si přečetl/a tento informovaný souhlas týkající se výše uvedeného výzkumu a porozuměl/a mu.	☐
b.	Prohlašuji, že jsem byl/a poučena o možnosti klást otázky a tyto mi byly uspokojivě zodpovězeny. Rovněž prohlašuji, že všem výše uvedeným skutečnostem a poskytnutým informacím rozumím a beru je na vědomí. Nemám žádné další otázky ani nejasnosti a vyslovuji svůj výslovný svobodný souhlas s účastí na výzkumném projektu.	☐
c.	Prohlašuji, že jsem plně způsobilý/á k právním úkonům a jako takový/á prohlašuji, že jsem informován/a o skutečnosti, že má účast v projektu je dobrovolná a jsem oprávněn/a kdykoliv z výzkumného projektu odstoupit.	☐
d.	Prohlašuji, že beru na vědomí informace obsažené v tomto informovaném souhlasu a souhlasím se zpracováním mých osobních a citlivých údajů v rozsahu a způsobem a za účelem specifikovaným v tomto informovaném souhlasu.	☐

e.	Mám zájem o pokračování mé účasti ve výzkumu a souhlasím s tím, abyste mě znovu kontaktovali na výše uvedené adresy. Za tímto účelem tedy souhlasím s uchováním svých osobních údajů (jméno, kontaktní údaje) Psychologickým ústavem AV ČR po dobu longitudinální studie.	□
----	---	---

Účastník výzkumu

.....

Jméno a příjmení (tiskacím) Podpis, Místo, Datum

Výzkumník:.....

Jméno a příjmení (tiskacím) Podpis, Místo, Datum

9.2 Strukturovaná podoba rozhovoru

MIDLIFE STORY INTERVIEW

Představení moderátora

ÚVOD (5 min)

Tento rozhovor bude pojednávat o období středního věku, o tom, jak se žije lidem ve středním věku. Chceme slyšet něco jako Váš příběh, Vaše vyprávění o období středního věku – jak tomu Vy osobně máte.

Několik věcí je třeba ještě vyjasnit:

V tomto rozhovoru se nejedná o nějaký druh terapeutického sezení. V žádném případě nebudeme hodnotit nakolik je/byl Váš život dobrý, špatný, dokonalý nebo nedokonalý.

Nebudu do Vašeho vyprávění ani příliš vstupovat, abych Vás nerušil a „netrhal“ Vám nit, tak mi to nemějte za zlé.

Samozřejmě Vaše účast je zcela dobrovolná a vše, co řeknete, bude vnímáno jako důvěrné a analyzována budou jen již anonymizovaná data. Z důvodu toho, že se jedná o vědecký projekt, si budu celý rozhovor nahrávat, ale nahrávka bude okamžitě přepsána a text anonymizován. Kdykoliv můžete rozhovor ukončit, kdykoliv se můžete na cokoli zeptat, my si velice vážíme vašeho času i ochoty pomoci nám porozumět tomu, co to je, jaké to je a co se děje ve středním věku.

Chcete se k tomu teď na něco zeptat: máte nějaké otázky?

Můžeme začít?

I. STŘEDNÍ VĚK (7 min.)

Když se řekne „střední věk“ co Vás napadne? Co Vám projde hlavou? Co se Vám vybaví?

II. VYPRÁVĚNÍ O STŘEDNÍM VĚKU (ideálně 20-30 min)

Teď mi prosím vyprávějte, jak probíhá (nebo probíhal) ten „Váš“ střední věk. Můžete začít, kde chcete, čímkoliv, co se středním věkem souvisí... A můžete mi vyprávět (něco jako) svůj příběh středního věku.

III. KRIZE STŘEDNÍHO VĚKU (10 min)

a) Určitě už jste slyšel/a termín „krize středního věku“. Když se zamyslíte nebo jen podíváte zpátky na svůj střední věk, označili byste něco ve svém středním věku jako „krizi“? Třeba i něco z toho, o čem už byla řeč...

b) Pakliže žádná krize – jak si to vysvětlujete, že jste nic takového neprožil? Můžete mi to zkusit přiblížit?

IV. NEJTĚŽŠÍ ZKUŠENOST (10 min)

a) Co byl/o byly/jsou nejtěžší zkušenost/i Vašeho středního věku?

b) A jak jste to zvládli?

V. NEJPOZITIVNĚJŠÍ ZKUŠENOST (10 min)

a) Zatím jsme se více věnovali negativním zkušenostem. Co byste označil za nejpozitivnější zkušenost/i či (moment/y, událost/i) Vašeho středního věku?

b) A jak Vás to ovlivnilo?

VI. BOD OBRATU (7 min)

Mluvili jsme o negativních a pozitivních zkušenostech ve Vašem životě. Bylo ve vašem středním věku něco, co by se dalo označit jako „bod obratu“ „bod zlomu“, „bod změny“?

VII. ROZHODNUTÍ (7 min)

Vzpomenete si na nějaká důležitá rozhodnutí související s obdobím středního věku? Můžete o nich chvíli vyprávět?

VIII. BILANCE (10 min)

Když se z místa, kde se teď nacházíte, ohlédnete zpět a podíváte se na svůj život a měl byste udělat takovou inventuru, bilanci...Co vám to dalo a vzalo?

IX. BUDOUCNOST (7 min)

Doposud vše, co jste mi vyprávěl/a, se týkalo Vaší minulosti nebo současnosti, ale určitě máte představu o budoucnosti... Jak vidíte svůj život do budoucna?

Konkrétně by mě ještě zajímaly vaše a) cíle a plány b) sny, přání a vize c) očekávání, d) obavy

X. KULTURNÍ OČEKÁVÁNÍ (5 min)

Doposud jste mi vyprávěl/a o Vašem osobním životě a o vybraných okamžicích a událostech z Vašeho života. V každé společnosti přitom existují určitá očekávání toho, co by měl a neměl člověk dělat. Co se podle Vás čeká od lidí ve středním věku?

XI. KRAJINA STŘEDNÍHO VĚKU (5 min)

Nyní vás poprosím, zda byste se podíval/a na střední věk jako na krajinu. Představte si, že se Váš střední věk proměnil v krajinu. Zkuste mi popsat, jak ta krajina vypadá?

Kam až vidíte, co vidíte na obzoru? Co tam roste, žije, jaké je tam počasí, roční období? Jaké to je v té krajině žít/bydlet/chodit?

XII. VZKAZY A SPAMY (3 min)

Co byste vzkázal nebo doporučil lidem, kteří jsou ve středním věku nebo které střední věk teprve čeká?

Co ještě?